

OSMANLI ARAŖTIRMALARI

XXXIV

NeŖir Heyeti - Editorial Board

Halil İNALCIK - İsmail E. ERÜNSAL

Heath W. LOWRY - Feridun EMECEN

Klaus KREISER - Bilgin AYDIN

Misafir Editörler - Guest Editors

Mustafa S. KüçükaŖcı - Cengiz Tomar

THE JOURNAL OF OTTOMAN STUDIES

XXXIV

PROF. DR. MUAMMER KEMAL ÖZERGİN
HATIRA SAYISI - II

İstanbul - 2009

BİR RİSÂLE, BİR TÜRBE, BİR MENKİBE:
İMAM SÜYÛTÎ'YE AİT RİSÂLENİN IŞIĞINDA
ÇİFTE SULTANLAR TÜRBEŞİ'NE BİR BAKIŞ

Gülgün UYAR*

Giriş

Osmanlı fethiyle birlikte İstanbul farklı bir kisveye bürünmüş, şehir yeni idarecilerini ve sâkinlerini ağırlayacak şekilde imara açılmıştı. Bu imar faaliyetleri içerisinde câmi, medrese, kütüphane gibi sosyal müesseselerin inşası ilk sıralarda yer almıştır. Diğer taraftan Bizans'tan tevârüs edilen, fakat o sırada mâmur durumda olmayan kilise, manastır ve küçük ibadet yerlerinin bir kısmı “şenlendirme” siyaseti gereğince padişah, devlet erkânı ve bazı nüfuzlu şahıslar tarafından câmi ve medreseye tahvil edilmiştir.¹ Bu şekilde kilise/manastır iken câmi merkezli bir külliyyeye dönüştürülen Bizans temelli Osmanlı yapısı eserlerden birisi de Koca Mustafa Paşa Câmii'dir.

Koca Mustafa Paşa Külliyesi câmi, medrese, sıbyan mektebi, imâret, türbeler, hazîre, sebiller, Sünbül Sinan Dergâhı ve Zincirli Servi olarak bilinen tarihî ağacı bünyesinde barındırır. Külliyenin avlusunda yer alan türbelerden birisi de Çifte Sultanlar'a aittir. Bu makalede Çifte Sultanlar türbesi-

* Marmara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslâm Tarihi Anabilim Dalı

¹ Semavi Eyice, “İstanbul'da Koca Mustafa Paşa Camii ve Onun Osmanlı-Türk Mimarisindeki Yeri”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, V, 8 (Eylül 1953), ss. 153-182, s. 153.

nin tarihî geçmişi ve bu türbe etrafında oluşan kültür dokusu üzerinde durulacak, ayrıca bu türbede medfun oldukları rivayet edilen Hz. Hüseyin'in iki kızının İstanbul'a gelişlerine dair İmam Süyûtî tarafından yazılmış olan Arapça bir risâlenin Türkçe tercümelere incelenmek suretiyle söz konusu risâlede nakledilen menkıbenin değerlendirmesi yapılacaktır.

Koca Mustafa Paşa Câmii ve Çifte Sultanlar Türbesi

Koca Mustafa Paşa Câmii şehrin batısında, kara surlarına yakın bir bölgede, Fatih ilçesi dâhilinde, Kocamustafapaşa, Ali Fakih Mahallesi, Koca Mustafa Paşa Caddesi/Koca Mustafa Paşa Medresesi sokağında yer almaktadır.² İstanbul'daki aynı adı taşıyan iki câmiden birisidir.³

Bugün Koca Mustafa Paşa Câmii'nin bulunduğu mevkide 1453 senesinden önce Moni tu Hagiu Andreu en ti Krisi/Krisis adında bir kızlar manastırı ve bu manastırın bir kilisesi mevcuttu.⁴ Bu manastır Bizanslılar'a Hıristiyanlığı kabul ettirdiğine inanılan havâriyelerden Hagios Andreas (Aya Andre)'a ithaf edilmişti. İnşa tarihi tam olarak bilinmemekle birlikte bu manastırdan ilk olarak VIII. asırda bahsedildiği tesbit edilmiştir. Ayrıca burada en erken VI. asra doğru inşa edilen bir ibadet yerinin var olduğu tahmin edilmektedir. Kızlar manastırın zaman içinde tamirat görmüştür. Kilisesi ise 1284 yılında İmparator VIII. Mikhaïlos'un (salt. 1261-1282) yeğeni Theodora tarafından yaptırılmıştır.⁵

Fatih devrinde (1453-1481) Rum Ortodoks cemaatinin elinde bulunduğu tahmin edilen kilise, II. Bayezid döneminde Sadrazam Koca Mustafa

² Necdet İşli, *İstanbul'da Sahâbe Kabir ve Makamları*, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Ankara ts., s. 79; Baha M. Tanman, *İstanbul Tekkelerinin Mimari ve Süsleme Özellikleri Tipoloji Denemeleri*, I-IV, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1990, III, 797.

³ Ayvansarâyî (1201/1787), *Hadîkatü'l-Cevâmi'*, haz. Ahmed Nezih Galitekin, İstanbul 2001, s. 220.

⁴ Evliyâ Çelebi (1093/1682), *Seyahatnâme*, I-IX, haz. Yücel Dağlı ve dğr., İstanbul 1996-, I, 165.

⁵ Eyice, "İstanbul'da...", s. 154-155, 156.

Paşa tarafından câmi-tevhidhâneye dönüştürülmüş ve eski manastır binalarının yerine de bir tekke inşa edilmiştir (1489-1491). Câmi ve tekke, farklı türde yapıların ilâvesiyle genişlemiş ve bir külliyyeye dönüşmüştür. Koca Mustafa Paşa Câmii ve avlusunda yer alan yapılar zaman içinde çeşitli tadilat ve tamiratlar geçirmiştir.⁶ Bu câmi aynı zamanda I. Ahmet zamanından itibaren minaresinde kandil yakılan ilk câmi olarak anılır.⁷ Külliyyenin, bu bölgede Müslüman bir mahallenin doğmasını ve gelişmesini sağlayan bir mihver olduğu kabul edilir.

Koca Mustafa Paşa Câmii'nde yer alan tekkenin ilk şeyhi Çelebi Muhammed Cemâleddin'dir (v. ? 1493, 1494, 1505). Çelebi Halife olarak da anılan Muhammed Cemâleddin el-Halvetî, II. Bayezid'in şehzâde iken Amasya'da sohbetlerine katıldığı ve kendisinden feyz aldığı bir zâttı. II. Bayezid tahta geçtiğinde (1481) Çelebi Halife'yi İstanbul'a davet etmiş, Koca Mustafa Paşa da şeyhten İstanbul'da kalmasını rica ederek câmi harfmindeki hânkâhı ona tahsis etmişti.⁸ Böylece bu tekke turuk-ı aliyyenin Hal-

⁶ Câmi ve külliyyenin ayrıntılı mimarî hususiyetleri ve külliyyenin tarihî gelişimi için bkz. Ayvansarayî, s. 220-222; Semavi Eyice, "Koca Mustafa Paşa Câmii ve Külliyesi", *DİA*, XXVI, 133-136; Celâl Es'ad, *Eski İstanbul*, Muhtar Hâlid Kitabhânesi, Dersaadet 1328, s. 171; Tahsin Öz, *İstanbul Camileri*, I-II, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1962, I, 92; Aydın Yüksel, *Osmanlı Mimârisinde II. Bâyezid Yavuz Sultan Devri (886-926/1481-1520)*, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul 1983, s. 273-281; Tanman, III, 797-813; Nazif Velikâhyaoglu (Öztürk), *Sümbüliye Tarikatı ve Kocamustafapaşa Külliyesi*, Çağın Yayınları, İstanbul 1999. Hayli harap olan bu hayrat 1834-35 (1250) de II. Mahmud tarafından tamir ettirilmiştir. Ayrıca soldaki kitabeden 1847-48 (1264) de Abdülmecid tarafından da bir tamirat yapıldığı anlaşılmaktadır. bkz. Eyice, "İstanbul'da...", s. 155-161, 169-170. Koca Mustafa Paşa Medresesi de çeşitli tarihlerde tamir geçirmiş olmakla birlikte bunlardan XIX. yy. daki 1845, 1874, 1885, 1892 ve 1894 tarihli olanları tesbit edilebilmiştir. bkz. S. Mübahat Kütükoğlu, *XX. Asra Erişen İstanbul Medreseleri*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2000, s. 294. Sümbül Efendi Türbesi bugünkü biçimini 1250/1834-35 tarihli II. Mahmud onarımı ve Serasker Rıza Paşa'nın (v. 1920) vefatından az önce gerçekleştirdiği onarım sonucunda almıştır. bkz. Baha Tanman, "Sümbül Efendi Tekkesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, VII, 105-107, s. 107.

⁷ İbrahim Hakkı Konyalı, "Kıyameti Kopardacak Zencir", Revnakoğlu Arşivi, dosya no. 36/ belge no. 50; Kadircan Kafıl, "Minarelerde İlk Kandil", Revnakoğlu Arşivi, 118/119.

⁸ Tahsin Yazıcı, "Fetihten Sonra İstanbul'da İlk Halvetî Şeyhleri: Çelebi Muhammed Cemâleddin, Sümbül Sinan ve Merkez Efendi", *İstanbul Enstitüsü Dergisi*, II (1956), ss. 87-113, s. 94-95.

vetiyye şubesinin İstanbul'daki ilk pîr evi olmuştur. Çelebi Halife, yerine Sünbül Sinan olarak tanınan halifesi Yusuf b. Ali'yi (1465-1529) vasiyet etmiştir. Sünbül Sinan 1494 yılında meşihat seccâdesine cülûs etmiş ve otuz üç sene bu makamda bulunmuştur. Sünbülüyye aynı zamanda İstanbul'da faaliyet gösteren ilk tarikat kabul edilir. Dolayısıyla Sünbülü âsitânesi tekke listelerinde ilk sırada sayılır.⁹ Bundan sonra itibaren câmi ve tekke Koca Mustafa Paşa Tekkesi, Sünbül Efendi Hânkâhı, Sünbül Sinan Tekkesi, Sünbül Efendi Tekkesi Câmii, Sinan Baba türbesi¹⁰ olarak da anılmıştır.¹¹ Koca Mustafa Paşa Câmii, Evliyâ Çelebi tarafından Câmî-i kebîr olarak adlandırılır ve bulunduğu mahal de Zincirli Servi olarak tarif edilir.¹² Evliyâ Çelebi, farklı tarikatlara ait tekkeleri sayarken buradan Tekye-i Koca Mustafa olarak bahseder.¹³

Koca Mustafa Paşa Câmii'nin bulunduğu mekân, Abbâsî halifesi Hârûn er-Reşîd veliaht iken 163 (779-780) ve 165 (781-782) yıllarında Bizans'a karşı düzenlenen ve İstanbul'a kadar ulaşan seferlerle de irtibatlandırılmıştır. Bu seferlerde İstanbul'un yarısı fethedilmiş ve İmparator Alinâ/İlyâna/Kıral Grando Mihal ile sulh anlaşması yapılmıştır.¹⁴ Bunun üzerine halife, imparatorun sığır derisi kadar bir yer istemiş ve o zaman Kızlar manastırı/kenîsesi bulunan semtte bir kale inşa ederek geride kalan askerlerini buraya yerleş-

⁹ *Osmanlı Kaynaklarına Göre İstanbul*, haz. Ahmed Nezh Galitekin, s. ; Işın, "Sünbülilik", *DİAB*, VIII, 108; Ekrem Işın, "Tarikatların İstanbul'da Gündelik Hayatı Şekillendirmesi üzerine Bazı Notlar (15-17. Yüzyıllar)", *İstanbul Armağanı* 3, haz. Mustafa Armağan, İBB, İstanbul 1997, ss. 223-244, s. 240; Hür Mahmut Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (19. Yüzyıl)*, İnsan Yayınları, İstanbul 2003, s. 169. Tekkenin saray nezdindeki önemi için ayrıca bkz. Ekrem Işın, *İstanbul'da Gündelik Hayat*, İletişim, İstanbul 1995, s. 30.

¹⁰ Revnakoğlu Arşivi, 36/45.

¹¹ Semavi Eyice, "İstanbul'un Fethinde Bizans'ın Mimari Mirası", *VII. Eyüpsultan Sempozyumu*, s. 20-47, s. 41, 44; Yazıcı, s. 96-97, 98; Esin Demirel İşli, *İstanbul Tekkeleri Mimarisel Eklentileri ve Restorasyonu*, Doktora tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul 1998, s. 120; Işın, "Tarikatların İstanbul'da...", s. 240; Eyice, "İstanbul'da...", s. 153-182.

¹² Evliyâ, I, 141.

¹³ Evliyâ, I, 131.

¹⁴ N. Bozkurt, "Hârûnürreşîd", *DİA*, XVI, 258-259.

tirmişti. Evliyâ Çelebi'ye göre Müslümanların bu mevkideki geçmişleri Ömer b. Abdülazîz devrine kadar gitmektedir.¹⁵

Evliyâ Çelebi, buradaki tekkenin ilk olarak Fâtih döneminde inşâ edildiğini söyler. Koca Mustafa Paşa tarafından da daha sonra câmi ve imaret yapılmıştır. Ona göre tekkenin ilk şeyhi, İstanbul'daki ilk tarîkat pîri olarak zikrettiği Habîb Karamânî'nin (v. 1496) mürîdi olan Şeyh Üveys'dir.¹⁶ Ancak Amasya'da medfun bulunan Habîb Karamânî'nin, Cemaleddin el-Halvetî'nin mürşidi olmakla birlikte, İstanbul'a geldiği veya diğer mürîdi Şeyh Üveys'in Koca Mustafa Paşa tekkesinin ilk şeyhi olduğuna dair bilgi bulunmamaktadır.

Koca Mustafa Paşa külliyesi içinde avlunun ortasında yer alan tarihî mekânlardan bir diğeri "Çifte Sultanlar" olarak bilinen açık türbedir.¹⁷ Etrafı kalın döküm demir ampir parmaklıklarla çevrili türbe Sünbül Sinan'ın türbesi ile Zincirli Servi arasında yer alır.¹⁸ Bu türbede medfun bulunan çifte sultanların Hz. Hüseyin'in iki kızı olduğu rivayet edilmektedir. Bu türbenin inşâ tarihi hakkında bilgi bulunmamaktadır. Burada bir türbenin varlığı ve bu türbenin Hz. Hüseyin'in iki kızına ait oluşu hususunda bilinenler menkıbelere ve halk inanışlarına dayanmaktadır.

Süheyl Ünver, Ankara Vakıflar Arşivi'nde no:1861/2'de kayıtlı defterde sayılan türbeler arasında ve Topkapı Sarayı Müzesi Hazine Kütüphanesi

¹⁵ Evliyâ, I, 31, 131, 165; II, 88; III, 11-12; IV, 11; VII, 181-182. Hârûn er-Reşîd'in İstanbul seferi ve onun komutanı Hz. Hüseyin'in soyundan gelen Seyyid Battal Gâzî'nin İstanbul'daki faaliyetleri hakkında daha geniş bilgi için bkz. Evliyâ, I, 32, 150, 201.

¹⁶ Evliyâ, I, 131, 165.

¹⁷ Türbenin mimarî özellikleri şu şekilde verilmektedir: "Yerden 55 cm. yükseklikteki köfeki bir çerçeve üzerinde 190 cm.lik demir bir şebeke yükselir. Bu demir şebeke bütün türbe mahallini çevreler. Bu şebekenin üzerinden çıkan 16 kol türbenin üzerinde tepede üzerinde 'Hû Mâşâallah' yazan bir alemde noktalanır. Bu esas kabirlerin mahallini dışta câmi avlusu zemininden 125 cm. yükseklikte gâyet gösterişli ikinci bir döküm şebeke çevreler. Türbeyi çevreleyen iç demir şebeke üzerine sac plakatlere Yesârî-zâde Mustafa İzzet Efendi'ye ta'likle yazdırılmış bir şiir monte edilmiştir." bkz. N. İşli, s. 79. Ayrıca bkz. Eyice-Tanman, "Koca Mustafa Paşa Külliyesi", *DİAB*, V, 33; Tanman, III, 806.

¹⁸ N. İşli, s. 79.

si'nde no:123'te kayıtlı, Hakkâkzâde Mustafa Hilmi tarafından yazılan *İstanbul ve Civarında Medfûn Bulunan Bazı Ayân İsimleri* adlı mecmuada Çifte Sultanlar türbesine rastlanmamaktadır.¹⁹ Diğer taraftan Hacı İsmâil Beyzâde Osman Bey'e ait, Dersaadet'te 1304 (1886-87) senesinde basılan *Mecmû'a-i Cevâmi'* adlı eserde yer alan "İstanbul'da Kalan Sahâbe-i Kirâm Hazerâtının İsimleri ve Türbe-i Şerifleri" başlıklı kısımda Koca Mustafa Paşa Câmii avlusunda Kerîmeynü'l-mükerreremeyn-i İmâm-ı Hüseyin ismiyle bu türbeden bahsedilmektedir.²⁰ Nuri Arlasez'e ait bir defterde 16 Receb 1305 (29 Mart 1888) tarihli bir notta bu türbeden söz edilmekte ve İmam Süyûtî'den naklen Hz. Hüseyin'in iki kerîmesine ait olduğu kaydedilmektedir.²¹ Câbî Ömer Efendi (ö. 1814?), Hüseyin Vassâf (ö. 1929) ve Ahmed Sâfi (1851-1926) ise eserlerinde bu türbe hakkında bilgi vermektedirler. Arşiv belgelerinde ise türbenin 1264 (1848) ve 1265 (1848) tarihli tamir kayıtlarına ulaşılabilir. Bu durumda türbenin varlığı hakkındaki yazılı mâlûmata 19. yy.'dan itibaren tesadüf edildiği söylenebilir.

Çifte Sultanlar türbesinin varlığına işaret eden eldeki en eski bilgi ise İmam Süyûtî'nin Koca Mustafa Paşa Câmii'nin şerefiyyetine dair yazdığı bir risâleye atfedilmektedir. Bu risâlenin aslı henüz tesbit edilememekle beraber Türkçe tercümesi vasıtasıyla söz konusu risâlenin muhtevası hakkında bilgi edinmek mümkün hâle gelmektedir. 1505'de vefat eden İmam Süyûtî'nin bu konuda bir risâle yazmış olması o tarihlerde bu türbenin varlığından haberdâr olduğunu gösterir.

Türbenin tarihî seyrine bakıldığında II. Mahmud zamanında (1808-1839) tamir edildiği ve bugünkü görünüşünü aldığı bilinmektedir. Kayıtlara göre II. Mahmud, Koca Mustafa Paşa Câmii'nde selamlığa çıkıp Sünbül Efendi ve sair ehlullâhı ziyâret etmekteydi (1224/1809).²² Avluda dikkatini

¹⁹ A. Süheyl Ünver, *İstanbul'un Mutlu Askerleri ve Şehit Olanlar*, Ankara 1976, s. 137-142.
²⁰ İsmâil Beyzâde, "Mecmû'a-i Cevâmi'", *Osmanlı Kaynaklarına Göre İstanbul*, haz. Ahmed Nezih Galitekin, İstanbul 2003, I, 118, 119.

²¹ Nuri Arlasez, Süleymaniye Ktp., nr. 301/1-2, vr. 45a.

²² Câbî Ömer Efendi, *Câbî Târihi*, haz. Mehmet Ali Beyhan, I-II, Ankara 2003, I, 436.

çeken açık türbenin Hz. Hüseyin'in çocuklarından birinin kızına ait olduğuna ve bu hanımın Bizans'a esir düştüğüne ve burada medfun bulunduğu dair rivayeti işiten II. Mahmud 1228 (1813) senesinde buraya bir türbe yaptırmaya niyetlenmiştir.²³ II. Mahmud bu türbe gibi İstanbul'daki diğer sahâbe makam ve merkadlerini de yenilemiştir. Devletin içinde bulunduğu malî sıkıntıya rağmen bazı câmi ve tekkelerle birlikte sahâbe türbelerini de tamir ettirmesi II. Mahmud'un yeniceriliğin kaldırılmasını müteakip askerî zaafiyete uğramak endişesiyle halk arasında teessüs eden hoşnutsuzluğu izâle etme gayreti olarak yorumlanmıştır.²⁴ II. Mahmud'un gördüğü bir rüya üzerine ve kerâmetine istinâden bu türbeyi tamir ettirdiği de söylenir.²⁵

Padişah tamir öncesi türbe hakkındaki rivayetlerin doğruluğu konusunda vak'antüvis Hoca Âsım Efendi'den bilgi istemiştir. Âsım Efendi, Hz. Hüseyin'in zamanında Rumeli bölgesinde tarihlerin kaydettiği bir savaş olmadığını bildirerek esir edilmek suretiyle Hz. Hüseyin'in kızlarından birinin İstanbul'a getirilmiş olmasını mümkün görmez. Ancak burada medfun olan kişinin Hz. Hüseyin'in nesline mensup bir şerif olması ihtimaline binâen yine de bu türbeyi yaptırarak hizmette bulunmasını tavsiye etmiştir (5 Receb 1228/4 Temmuz 1813). Câbî, evlâd-ı İmâm Hüseyin'in kerfemelerinden birinin burada medfun bulunduğu şâyî olduğunu belirtmektedir.²⁶

Türbenin etrafındaki parmaklıklar bu tamiratın hatırasıdır. Parmaklıkların üst kısmına kuşak şeklinde yerleştirilen sekiz levhadaki sekiz beyitlik şiir Sahhaflar Şeyhi-zâde Vak'antüvis Seyyid Mehmed Es'ad Efendi'ye

²³ Câbî, II, 991-992.

²⁴ *Takvîm-i Vekâyi'*, nr. 96, 23 Şevval 1250, s. 397; N. İşli, s. 15; Fahrünnisa Ensari Kara, "Sahabe, Ensar ve Eyüp'te Yatan Sahabeler", *VI. Eyüpsultan Sempozyumu*, s. 28-43, İstanbul 2003, s. 35, 39; Kemal Beydilli, "Mahmud II", *DİA*, XXVII, 356.

²⁵ Tahsin Ünal, "Hz. Hüseyin'in Kızları İstanbul'da mı Gömülü?", s. 804, Revnakoğlu Arşivi, 36/20; A. Süheyl Ünver, *İstanbul Risâleleri*, "Risâle 15: İstanbul'da Sahâbe Kabirleri", haz. İsmail Kara, I-V, İstanbul 1995-96, III, s. 267.

²⁶ Câbî, II, 991-992.

(1789-1848) ait olup²⁷ 1227 (1813) tarihinde Yesârîzâde Mustafa İzzet (v. 1849) tarafından ta'lik hattıyla yazılmıştır. Şiir şu şekildedir:

*Bu meşhed kim ziyâretgâh-ı erbâb-ı muhabbettir
Gubâr-i anberîni kuhl-i erbâb-ı basîrettir*

*Kafes yâ Hû tehîdir sanma etrâfında bu câyn
Müşebbek âşiyân-ı tûtîyân-ı bâğ-ı cennettir*

*Viren feyz ü şeref bu gülistân-ı cennet-âsâya
İki gül-gonca-i gülnahl-i gülzâr-ı siyâdettir*

*Şehîd-i Kerbelâ Sultân Hüseyin'in duhterânından
İki sultân medfûn olduğu bunda rivâyettir*

*Bu câye ihtirâmı Gâzi Hân Mahmûd-ı Adlî'nin
Delîl-i yümn ü tevfiik ü saâdettir kerâmettir*

*Bu câ-yı pâki tezyîn itmeden ol kutb-ı devrânın
Murâd-ı hânedân-ı Mefhar-i kevneyne hürmettir*

*O hâkân-ı kerâmet-şân ü ârif şâh-ı âgâhın
Bu hizmette muvaffak olduğu bî-rayb ü minnettir*

*Ola sad-sâl ma'mûr ü muammer taht-ı âlîde
Vücûd-i lâzîmü'l-mevcûdu Mevlâ'ya emânettir.²⁸*

Sahâbe levhasında ise "Makâm-ı Hazret-i İmâm-ı Hüseyin-i Kerremeyn-ü'l-Mükerremeyn" şeklinde adlandırılan türbe hakkında şu kıt'a yazılıdır:

²⁷ Es'ad Efendi 1808-1819 tarihleri arasında müderrislik yapmıştır. Bu kıt'aları müderris iken yazmış olmalıdır. bkz. Mehmed Es'ad Efendi, *Vak'anüvîs Es'ad Efendi Tarihi*, haz. Ziya Yılmaz, İstanbul 2000, s. XXXIX.

²⁸ Ünver, *İstanbul Risâleleri*, III, s. 267-268. Sahhaflar Şeyhi-zâde Es'ad Efendi başka türbelere de manzum tarihler yazdı. bkz. Es'ad Efendi, s. LXIV; Neşet Köseoğlu, "Sümbül Efendiyi Ziyaret", *Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu*, 135 (Nisan 1953), s. 11-17.

Kerremeynü'l-Mükerremeyn

Bi-hakk-ı Seyyidi'l-Kevneyn

Nûr-i ayneyn İmam Hüseyin

Şefâate ir-gör (erdir) bizi²⁹

Çifte Sultanlar türbesi ile ortak tarihî geçmişe sahip olan bir diğer mekân Zincirli Servi'dir. Servi ağacının gövde kısmı ahşap bir mahfaza içine alınmıştır. Bu ahşap mahfazanın kafesli pencerelerinin üst kısmındaki levhalarda Yesârîzâde'nin hattıyla yazılmış bir şiir bulunduğu ve bu levhaların yakın zamanda yerinden kaldırıldığı bildirilmektedir. Bu şiirde Zincirli Servinin bulunduğu mekânın uhreviyyetinden bahsedilmektedir. Tanyeli, bu şiirin Vak'anüvîs Pertev'e (1807-8) ait olduğunu söylemektedir ki, şairin matbû *Dîvân*'ında bu şiir mevcuttur.³⁰ On yedi beyitlik bu şiirde aynı zamanda Çifte Sultanlar meşhedinde Dördüncü İmam Ali Zeynelâbidîn'in (İmâm-ı çârümîn) kızının medfun olduğu zikredilmektedir:

Bu servün zıllı sünbülzâr-ı cennetden ibâretdür

Bu servün sâye-endâz oldığı yer bâğ-ı cennetdür

Görindi bunda rûhâniyyet-i fahr-i cihân dirler

Ziyâret eylemek bu câyı ehl-i aşka sünnetdür

İmâm-ı çârümînün duhter-i sa'd-ahter-i pâki

Bu câya geldi bunda meşhedi meşhûd u müsbeddür

Bu serv-i ahzar altında mülâkî oldılar Hızr'a

Bu cây-i pâkde rûhâniyân vakf-ı ibâdetdür

²⁹ Ünver, *İstanbul Risâleleri*, III, s. 268.

³⁰ İbrahim Hakkı Konyalı, "Kıyameti Koparacak Zincir", Revnakoğlu Arşivi, 36/50; Revnakoğlu Arşivi, 36/51; Ahmed Hamdi Tanyeli, "Zincirli Servi", s. 11, Revnakoğlu Arşivi, 36/46; Halûk Y. Şehsuvaroğlu, *Asırlar Boyunca İstanbul*, Cumhuriyet Gazetesi, s. 128; Eyice-Tanman, "Koca Mustafa Paşa Külliyesi", *DİAB*, V, 33-34. Bu şiirin hattatının Hafız Ahmed Sünbüli olduğu da söylenmiştir. bkz. Necdet Yılmaz, Coşkun Yılmaz, *İstanbul Sahâbeler*, İstanbul 2003, s. 303.

...
*Murâd-ı Pertev-i nâ-çîz bu nazm-ı hakikatden
 Âzîzân hâk-i pâk-i kabrine ikrâm u hürmetdür.*³¹

Hüseyin Vassâf ise yukarıdaki şiirin yerinde Mesnevîhân İlmî Efen-
 di'ye ait olan on üç beyitlik farklı bir şiirin yazılı olduğunu kaydetmiştir. Bu
 manzûmede de Çifte Sultanlar'a atıf vardır:

*Zihî Şâh-ı rusûl neslinden iki gevherîn-vâlâ
 Hemîşe bu makâma rûhları oldu şeref-efzâ*

*Ne hoş gül-goncalar gül-zâr-ı cennetden açılmışdır
 Bu sünbül-zâra büy-efşân olmuş dû-melek-sîmâ*

*Hüseyin hazretleri duhterlerinden Fâtma, Zeyneb
 Behîşt-âsâ olur medfenleri câna ferah-bahşâ*

*İki sultân-ı zî-şân ile pîre istinâdından
 Bu bir zencirli servidir kıyâm üzre durur hâlâ.*³²

Câmi ve müstemilâtı Sultan Abdülmecîd ve II. Abdülhamîd dönemle-
 rinde de önemli ölçüde tadilat geçirmiştir. Bu sırada Çifte Sultanlar türbesi-
 nin de tezhîb olunduğu bildirilir.³³ Tesbit edilebilen tâmirat defterlerine göre
 Abdülmecîd döneminde 1-7 Şevval 1264 (31 Ağustos-6 Eylül 1848) ve 29
 Muharrem 1265 (25 Aralık 1848) tarihlerinde türbenin şebekesinin yaldızı-
 nın elden geçirilmesi için tahsîsat tayin edilmiştir.³⁴ Ancak bu yenilemelerin
 türbenin II. Mahmud dönemindeki görüntüsünde temelli bir değişiklik mey-
 dana getirmediği söylenebilir.

³¹ *Muvakkit-zâde Pertev Dîvânı*, haz. Ekrem Bektaş, Malatya 2007, s. 642-643.

³² Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, haz. M. Akkuş-A. Yılmaz, I-V, İstanbul 2006, III, 354.

³³ Vassâf, III, 353.

³⁴ BOA, EV 13467; BOA, EV 13465.

Koca Mustafa Paşa semti ve külliyesi şâir, edebiyatçı ve sanatçıların eserlerine de konu olmuştur. Osman Kemâlî *Aşk Sızıntıları* isimli eserinde Çifte Sultanlar türbesi ile ilgili menkıbeyi manzum olarak hikâye etmektedir.³⁵ Yahya Kemal Beyatlı, halk deyişiyle Koca Mustâpaşa şeklinde adlandırdığı şiirinde, semtin beş yüz senelik mü'min, mütevekkil, asil geçmişini dile getirmiş, Rûm vezîrin Hak'tan aldığı ilhamla eski manastırı fetih câmiine dönüştürüşünü ve Sünbül Sinan'ın rûhâniyetinin verdiği aydınlığı, burada yerleşmiş olan evlâd-ı fâtihanla kendi arasında bir bağ kurarak veciz bir şekilde manzumlaştırmıştır. Sünbül Efendi Hazretleri ve türbesi Ahmet Hamdi Tanpınar'ın *Beş Şehir*'inde ve *Huzur* adlı romanında da konu edilmiştir. Prof. Dr. Süheyl Ünver ise bu câmi ve türbeyi sık sık ziyâret edişine dair hâtıratını aksettirdiği defterinde külliyenin o günkü durumu hakkında bazı bilgiler verir.³⁶

İmam Süyûfî'nin Risâlesi

Önemli bir ilim adamı olan eş-Şeyh Celâleddîn Abdurrahmân b. Ebû Bekir es-Süyûfî'nin (911/1505) Koca Mustafa Paşa Câmii'nin şerefli konumu hakkında, Arapça olarak bir risâle kaleme aldığı bildirilmektedir.³⁷ Risâlede aynı zamanda bu câminin avlusundaki açık türbede medfun bulunduğu inanan Hz. Hüseyin'in kızlarının nasıl İstanbul'a getirildiklerine dair bir menkıbe anlatılmaktadır.

Yapılan araştırma neticesinde Süyûfî'nin bu isimde bir risâlesini tespit etmek mümkün olamamıştır. *Keşfü'z-zünûn*'da İmam Süyûfî'ye ait olduğu zikredilen *Bulûğu'l-Emniyye fi'l-Hankâhi't-Türkiyye* adlı eserin Koca Mus-

³⁵ Osman Kemâlî, *Dîvân-ı Kemâlî'den Aşk Sızıntıları*, İstanbul 1957, s. 157-158.

³⁶ Yahya Kemal Beyatlı, *Kendi Gök Kubbemiz*, İstanbul 1967, s. 48-52; Ahmet Hamdi Tanpınar, *Beş Şehir*, İstanbul 1969, s. 181, 183, 184; Beşir Ayvazoğlu, "Kocamustafapaşa", *Bir Semtini Sevmek*, haz. Mustafa Armağan, İstanbul ts., s. 91-101; A. Süheyl Ünver, *Sünbülânem*, Süleymaniye Ktp., Defter no: 630, 14 vr.

³⁷ *Tahkîk-i Kerîmetân-i Hazret-i Hüseyin*, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, III. Ahmed Kitaplığı nr. 3608, vr. 2b.

tafa Paşa Câmii'nden de bahsettiği düşünülebilir.³⁸ Ancak bu isimde bir esere de ulaşılammıştır. Bu risâle Süyûti'nin mevcut eserleri içinde bir bölüm olarak veya herhangi bir kütüphanede bir mecmuanın içinde gün yüzüne çıkmayı beklemektedir.

Süyûti'nin 1505 senesinde vefat ettiği düşünülecek olursa o sırada Mısır henüz Osmanlı Devleti hâkimiyetine geçmemişti. Ancak öyle görülüyor ki İstanbul'un fethi İslâm dünyasında yankı uyandırmış ve bu heyecanla Mısırlı bir âlim, fethin nişânelerinden biri kabul edilebilecek bu mekân hakkında bir risâle kaleme almıştır.

Çifte Sultanlar'ın kabir yerlerini Sünbül Efendi'nin keşfen belirlediği nakledilmektedir. Süyûti'nin Koca Mustafa Paşa Câmii'nden bahisle Hz. Hüseyin'in iki kızının menkıbesini yazmış olması 1505 senesinden evvel kabrin câmi avlusundaki yerinin tesbit edildiğini gösteriyor. Bu da Sünbül Efendi'nin meşihatının ilk devresine tekâbülmektedir. Ayrıca Sünbül Efendi'nin, Mısır'da İmam Süyûti ile görüşmüş olması da kuvvetli bir ihtimaldir. Zira Sünbül Efendi, halifelik icâzetini aldıktan sonra mürşîdi Çelebi Halife'nin delâletiyle irşad vazifesiyle Mısır'a gönderilmişti.³⁹ Dört yıl burada kalan Sünbül Sinân, Hac yolculuğuna çıkan mürşîdi Çelebi Halife ile görüşmek üzere Mısır'dan ayrılmıştır. Bu zaman dilimi tarih olarak İmam Süyûti'nin hayatta olduğu tarihle örtüşmektedir. Mısır sultanı Emir Kaçmaz'dan büyük saygı ve sevgi gören Sünbül Efendi'nin Mısır'ın ileri gelen şahsiyetleri ve bu meyanda İmam Süyûti ile de görüştüğü ve Koca Mustafa Paşa Câmii ile Halvetî tekkesinden haberdâr ettiği düşünülebilir. Bu görüşme neticesinde İmam Süyûti hem câmi, hem de Çifte Sultanlar hakkında bir risâle kaleme almış olmalıdır.

Bu risâlenin tam olarak ne zaman ve kim tarafından Türkçe'ye tercüme edildiği bilinmemekle birlikte, bir Sinânî kolu dervişi olan Fenâ-i Halve-

³⁸ Kâtip Çelebi (1067/1657), *Keşfü'z-zunûn*, II, 66.

³⁹ M. Serhan Tayşi, "Sümbül Efendi", *Sahâbeden Günümüze Allah Dostları*, İstanbul 1995, VIII, 42.

tî tarafından ilk defa manzum olarak Türkçe'ye tercüme edildiği anlaşılmaktadır. Öyle görülüyor ki, tekke mensupları arasında bu tercüme risâle biliniyor ve okunuyordu.

Risâlenin Türkçe Tercümelerinin Tanıtımı

A. Topkapı Sarayı Müzesi III. Ahmed Kitaplığı Nr. 3608 (A 3608)

Bu risâle *Tahkîk-i Kerîmetân-i Hazret-i Hüseyin Radıyallâhu anhü ve anhumâ bi-câmi-i şerîf-i Koca Mustafa Paşa aleyhi'r-rahme* adıyla kayıtlıdır. Ön kapağın üstünde "İmâm-ı Hüseyin'in ailesinin sergüzeştine dâir risâle" yazmaktadır. Sarı ciltli, 10 varaklı, harekeli nesih yazılı, sayfa kenarları altın cetvellidir.

Varak 2b-8a arasında İmâm Süyûtî'nin risâlesi mensûr olarak anlatılmaktadır. Varak 8a-10b arasında manzum tercüme bulunmaktadır. Bu tercüme Fenâî-i Halvetî (1104/1692-93) isimli bir zâta⁴⁰ aittir (vr. 8a). Fenâî-i Halvetî 4 Zilkâde 1095/ (13 Ekim 1684) Cuma günü salâ vaktinde eserini tamamladığını zikretmektedir (vr. 10b).

Risâleyi nazma dökerek tercüme eden Fenâî-i Halvetî'nin tarikat silsilesi risâlenin sonunda şu şekilde verilmiştir (vr. 10b): Muhammed el-Fenâî-i el-Halvetî, şeyhi Şeyh Hasan Ümmî Sinânzâde (v. 1088/1677), şeyhi Şeyh Çukadâr Muhammed Efendi (?/?), şeyhi Şeyh Osmân Hakîkî zâde (v. 1037/1627-28), şeyhi Seyyid Seyfullah Seyyid Nizâm zâde (v. 1010/1601), şeyhi Hz. Pîr İbrâhim Ümmî Sinân (v. 976/1568).

Öyle anlaşılıyor ki Fenâî-i Halvetî'nin Koca Mustafa Paşa Halvetî âsitânesine olan bağı, onun Çifte Sultanlar Türbesi hakkındaki bu eseri tercüme ederek Osmanlı kültürüne kazandırmasında müessir olmuştur.

⁴⁰ Fenâî-i Halvetî, Akbaba Mehmed Efendi Mescidi'nde medfundur. Evinin de bu mescidin yakınında bulunduğu bildirilir. bkz. Ayvansarayî, s. 214.

1283 (1866) tarihli ferağ kaydında müstensih olarak Beşiktaş Câmiî Müderrisi Abdullah eş-Şâhin'in adı geçmektedir. Müstensihin risâlenin başında yaptığı açıklamaya göre söz konusu manzûme zaman içinde ehliyetsiz kişilerin eline düşmüş ve ortaya nâkıs bir metin çıkmıştır. Dolayısıyla müstensih, yanlış anlamalara meydan vermemek için imkân nisbetinde söz konusu risâleyi mânâ olarak mensûr biçimde özetlediğini ve risâleyi okuyanların İmam Süyûtî'nin muradını hakkıyla anlamalarını sağlamaya çalıştığını belirtmektedir (vr. 2b-3a).

B. Atatürk Kitaplığı Osman Ergin Yazmaları 1293/13 (B 1293)

Bu nüsha siyah deri ciltli bir mecmua içinde, 164b-168a sayılı varaklarda yer alır. Bir varakta 13 satır bulunmaktadır. Nesih rik'a arası bir el yazısı ile yazılmıştır. Mensur olan risâleye "Koca Mustafa Paşa'ya Dâir İmâm-ı Süyûtî Hazretlerinin Risâlesinin Tercümesidir" başlığı verilmiştir. İstinsah tarihi ve müstensihi belli değildir.

C. Atatürk Kitaplığı Belediye Yazmaları K.723 (C 723)

Bu nüsha 205x160, 180x120 mm. ölçülerinde iki ince uzun varak hâlidir. Bir varakta 25/28 satır mevcuttur. Şikeste ta'lik hatla yazılmıştır. Mensûr olan risâle Ali Haydar İslambolî tarafından 1299 (1881-82) tarihinde istinsah edilmiştir.

D. Atatürk Kitaplığı Osman Ergin Yazmaları 1190/4 (D 1190)

Kütüphane kaydında 1295 (1878) tarihli bir yazma olarak görünmektedir. 175x120; 110x60 ebatlı orta boy, ebrulu kapaklı bir mecmuanın 25b-34b varakları arasında dördüncü risâle olarak yer almaktadır. Aharlı kâğıda ta'lik kırmasıyla yazılmış olan yazmanın bir sayfasında 13 satır bulunmaktadır. Mensûr olan bu nüsha temel olarak Fenâî-i Halvetî'nin tercümesinden nakledilmekle birlikte Hz. Hüseyin, ailesi ve ashâbdan bahsederken kullandığı hürmet ve nezâket ifâde eden ibâreler, yine bu şahısların adları geçtiğın-

de kullanılan duâ cümleri, İspanya kıralının icrâ ettiği paskalya âyininin tafsîlatı ve sonda yer alan Ehl-i beyte saygıyı dile getiren kısmı itibariyle önceki üç nüshadan dil ve üslup bakımından farklıdır ve sonraki iki nüshayla birlikte bir takım oluşturmaktadırlar.

E. Atatürk Kitaplığı Osman Ergin Yazmaları 331/5 (E 331)

Kütüphane kayıtlarına göre Mehmed İzzet tarafından istinsah edilmiş olan bu nüsha 230x170, 190x100 mm. ebatlı orta boy, yıpranmış ciltli bir mecmuanın içinde 92b-94b numaralı varaklarda beşinci risâledir. Aharlı kâğıda rik'a ile mensur olarak yazılmış olup bir varakta 29 satır mevcuttur. Tarihsiz olan bu yazmanın D şikkında kayıtlı nüshadan (D 1190) istinsah edildiği anlaşılmaktadır.

F. Hacı Selim Ağa Kütüphanesi Hüdâî Efendi 1228 (F 1228)

Risâle-i İmâm Süyûtî adlı bu risâle orta boy, yıpranmış bordo ciltli 22 varaklı, nesih yazılı bir nüshadır. Müstensihî Yağlıkçızâde Osman, istinsah tarihi 1304 (1886-87)'tür. Bu risâlenin menkıbe anlatılırken yer verilen tafsîlat ve kullanılan dil ve üslup bakımından D şikkında zikredilen nüshadan (D 1190) çoğaltıldığı anlaşılmaktadır. Bu nüsha hacim olarak diğerlerinden daha fazladır. Menkıbenin nakledilmesinin ardından Yezîd'e tel'înin cevazına da değinildikten sonra diğer nüshalarda bulunmayan, Ehl-i beyt mensuplarının ve evliyâullâhın türbelerini ziyâretin faziletine dair uzun bir bahis ilâve edilmiştir.

Kerîmetân-ı Hüseyin Hakkındaki Menkıbe:

Bu başlık altında tercüme nüshalarda yer alan Hz. Hüseyin'in iki kızı hakkındaki menkıbeye ait metinler verilecektir. Bu nüshalardan A 3608 (hem mensur hem de manzum kısmıyla birlikte) ve bu nüshadan istinsah edildiği düşünülen B 1293 tam metin olarak verilecek; yine B 1293 ile benzerlik gösteren C 723 numaralı nüshanın ise farklılıkları dipnotta belirtilecektir.

Temelde A 3608 nüshasına dayanan, ancak bazı noktalarda tafsili bilgiler içeren D 1190 numaralı nüsha da tam metin olarak aktarilarak; yine D 1190 ile metin olarak benzeyen ancak dil ve üslup bakımından farklı olan E 331 ve F 1228 numaralı nüshalardaki ilave bilgilere dipnotta yer verilecektir. F 1228 nüshasının son bölümünde geniş bir şekilde ele alınan Ehl-i beytin önemi ve değeri ile evliyâullah türbelerini ziyaretin arz ettiği ehemmiyet hakkındaki kısma burada değinilmeyecektir.

Türkçe nüshalarda nakledilen menkıbeyi yedi başlık altında ele almak, nüshalar arasındaki farkları göstermesi ve mukayese imkânı sağlaması bakımından daha elverişli olacaktır.

1. Giriş

A 3608/ “[2a] Hâzâ tahkik-i kerîmetân-i hazret-i Hüseyin radiyallâhü anhü ve anhumâ bi-câmi-‘i şerîf-i Koca Mustafa Paşa aleyhi’r-rahme: Aslı nüshası sakat olduğundan işbu nüsha mehmâ emken tashîh olunmuşdur. Minhü’t-tevfik. [2b] Bismillâhirrahmânirrahîm. el-hamdü lillâhi Rabbi’l-âlemîn ve’s-salâtü ve’s-selâmü alâ Muhammedin ve âlihî ve sahbihî ecmaîn. Ve ba’dü; ma’lûm ola ki imâm-ı Süyûtî Âsitâne-i aliyye’de vâki’ Koca Mustafa Paşa rahmetullâhi aleyh câmi-‘i şerîfinin şerefîyyetine dâir Arabî bir risâlesini bin doksan beş târihinde Fenâi-i Halvefi nâm zât-i şerîf Türkî nazm ile tercüme eylemiş lâkin manzûm-i mezkûr dest-i nâkise geçip kalem-i nâsihden hatâ sebebiyle muhbit ku[a]lûb mezâmîn fehm ü iz’ân ve yakîn ü im’ândan mehmâ emken teyakkun kerde-i iz’ân ü itkânım olduğu mertebede maânî ve icmâline cesâret kıldını ki rağbet eden ehl-i insâf imâm-ı Süyûtî hazretlerinin murâd-ı şerîflerin anlayıp zevkyâb olalar.”

A 3608/ “[8a] Bismillâhirrahmânirrahîm. Yâ Allâh. el-hamdü lillâhi Rabbi’l-âlemîn ve’s-salâtü ve’s-selâmü alâ seyyidi’l-mürselîn Muhammedin ve âlihî ve sahbihî ecmaîn. Emmâ ba’dü, ma’lûm ola imâm-ı Süyûtî sâhibü’t-tefsîr hazretleri Koca Mustafa Paşa câmi-‘i şerîfinin şerefîyyetine müteallık bir Arabî risâle tahrîr eylemiş, bu hakîr-i pür taksîr Türkî manzûme üzere dönderdim ki hâss u âmm anlaya, hissedâr olalar ve’s-selâm.”

B 1293/ “[164b] Koca Mustafa Paşa’ya dair imâm-ı Süyûtî hazretlerinin risâlesinin tercümesi: Bismillâhirrahmânirrahîm. el-Hamdü lillâhillezî cealenâ min ehl-i’s-sünneti ve’l-cemâati ve lâ-tec’alnâ mine’r-rafzati ve’l-lâhudeti ve’z-zenâdikati. Ve’s-salâtü ve’s-selâmü alâ Resûlinâ Muhammedin seyyidünâ ehli’t-tâati ve alâ

âlihî ve evzâcîhî ve ashâbihî küllühüm ke'n-nücumî'l-meşrikati ve't-tâbiîn ilâ yev-mi'l-haşri ve'l-cem'ati. Kim bakup bir fâtiha okursa Hakk teâlâ âna rahmet ide ve sevâbımı Fahr-i âlem sallallâhu aleyhi ve sellem Efendimizin rûh-i şerfine bağışlaya. Bu Fenâf-i Halveti'nin ve hem şeyhimizin rûhuna dahî bağışlaya. [165a] Hocamın dahî rûhuna bağışlaya ol dahî Hasan Efendi İmâm Hayderî olmuş idi. Ulemânın (...) ikinci hocam Mustafa Efendi içi dışı pür safâ nâtık-ı Hakk sâbık-ı Hakk (...) emîr dirler idi. Hakk teâlâ anın kabrini pür nûr ide yerlerini cennet ide vâlidime dahî duâ ide ve cemî-i mü'minîn mü'minâta dahî duâ ide sevâbın bağışlaya. Ma'lûm ola ki sâhibü't-tefsîr ve'l-müstazraf imâm-ı Süyûtî Mustafa Paşa Câmî-i şerfinin şerefiyyetine müteallik bir Arabî risâle te'lif itmiş. Bu fakîr-i pür taksîr Türkî lisân üzre tercüme eyledim."

2. Kerbelâ'dan Şam'a Gidişleri

A 3608/ "[3b] Meâlî budur ki, çünkü imâm-ı Hüseyin radiyallâhü anhü deşt-i Kerbelâ'da sa'y-i muhâlîfîn ile câm-i şehâdeti nûş edip rûh-i şerifleri ketebe-i şehâdete alem-efrâz-ı seyyidi's-şühedâ olduysa hacle-nişîn muhadderât halilesini ve hemşîresini ve iki kerîmesini Şâm'da hilâfet da'vâsında olan muhtî Yezîd-i anîd-i pelîd aleyhi'l-la'ne bu mahalle gelsinler deyu emr eyledikde halilesi ve hemşîresi esnâ-yı râhda civâr-ı [3b] Hakk'a irthâl eylediler. İki kerîmeleri ile mübârek ser-i saâdetleri Şâm'a vâsıl olıcak ol zât-ı iffet ve pür ismetleri diyâr-ı Mısr'a îsâl için ashâb-ı kirâmdan beş nefer zât-ı izâmndan hizmetlerine ta'yîn ve hazret-i Câbir ibn-i Abdullâhi'l-Ensârî radiyallâhü anhü'l-bârî dahî üzerlerine nâzır-nasb olup bir takım kendü ve aveneleri başlarında imâm-ı ehl-i sünnet ve'l-cemâat kıyâfeti üzre altı nefer ashâb esîr bunlara hizmetci olarak bir sefîneye vaz' u tesyîr olunup"

A 3608/ "[8a]

Hazret-i imâm-ı Hüseyin-i veliyyi

İtdi şehîd hâricîler ol eri

Kızlarımı zâr u hazîn itdiler

Yezîd-i bed nefis şerrinden kindiler

Kızlarımı itdi esîr ol pelîd

Hemşîresi evine didi gid

Hemşîresin ol arâya getürdi

Hâtunımı develere bindirdi

*[8b] Gelince Hâtunı hemşiresi
Vefât itdi hâtuniyle hemşiresi
Kaldı iki kızları zâr u hazîn
Âl-i Resûl'e idüp âzâr u kîn
Nedîmleri didi sürün bunları”*

B 1293/ “[165a] Herkes anlıya çünkü İmâm-ı Hasan ve Hazret-i İmâm-ı Hüseyin radiyallâhu teâlâ anhümâyı [165b] hâricîler şehîd itdiler. Yezîd-i laîn iki kerîmesin ve hemşiresin develere bindürüp Şâm’a getürdü. İsm-i şerîfleri Zeyneb ve Fâtıma idi. (....) (....) hemşireleri vefât itdi. İki kerîmelerin kaldı zâr-i hazîn. Yezîd nedîmleri re’s-i hâricîn la’netullâhi aleyhim ecmaîn bu kerîmeleri sürün gitsün didikde Mısır’a gönderdi.⁴¹”

D 1190/ “[26a] çün seyyidünâ imâm-ı Hüseyin radiyallâhu teâlâ anhü hazretleri sahrâ-yı Kerbelâ’da sa’y-i muhâlifin ile câm-i şehâdeti nûş idüp rûh-i şerîfleri tabaka-i şühedâya efrâz idüp seyyidü’ş-şühedâ olduysa hacle-nişîn muhadderât olan halîle-i muhteremeleri ve hemşiresi ve iki kerîme-i mükerremelerini Şâm’da hâşâ sümme hâşâ hevâ-yı [26b] da’vâ-yı hilâfet iden muhtî-i anîd Yezîd-i pelîd la’netullâhi aleyhi’l-mezîd buraya getürsünler deyu emr itdikde halîle-i muhteremeleri ve hemşireleri esnâ-yı râhda bi-emrillâhi teâlâ civâr-ı rahmete irtihâl itdiler rahmetullâhi teâlâ aleyhimâ.”

3. Şam’dan İspanya’ya Yolculuk

A 3608/ “[3b] deryâdan giderler iken bi-hikmetillâh-i teâlâ rûzigârın şiddeti ziyâde olup tesâdüf ile İspanya sefineleri bunları esîr idüp kırallarına götürüp”

A 3608/ “[8b]

*Gönderdiler Mısır’a o sultânları
İspanyol semtine bir adaya
Hükûm iderdi heme ol adaya
Bir gemiye kodırdı Câbir ile
Sahâbeden beş nefer kimse bile
Yelken açup çünkü anda girdiler*

⁴¹ Bu kısım C 723/[vr. 2]’de benzer şekilde verilmekte, ancak kızların adları zikredilmemektedir. Hz. Hüseyin’in ailesinin çıplak develere bindirilerek Şam’a getirildikleri söylenir.

İspanya sınırına yetdiler

İspanya bunları itdi esîr

Eyleyüp kırala getürdi bil”

B 1293/ “[165b] Giderken yolda bir adaya İspanyol frengi hüküm iderdi. Ol adaya bir gemi ile sahâbiden hazret-i Câbir ile beş nefer zevât İspanyol sınırına geldiler. İspanyol korsanı bunları tutup esîr eyleyüp kırallarına getürdüler.^{42,}”

D 1190/ “[26b] lâkin iki duhter-i pâkizeler ile ol mübârek ser-efser-i saâdetleri ol mahalle vâsıl olıcak ser-i saâdet ve ol zât-ı iffet pür ismetleri diyâr-ı Mısır’a îsâl için sahâbe-i kirâmdan dahî beş nefer zât-ı şerîf hizmetlerine ta’yîn ve seyyidünâ Câbir-i Ensârî rıdvânullâhi teâlâ aleyhim ecmaîn hazretleri dahî nâzır nasb olunup⁴³ bir sefîneye vaz’ olundu deryâda giderken bi-hikmetillâh-i teâlâ rûzigârın şiddetine tesâdüf ile İspanya sefineleri bunları ahz ü esîr idüp ol mübârek ser-i saâdet-efser-i cenâb-ı imâm-ı Hüseyin [27a] radiyallâhu anhü ol sefîne ile diyâr-ı Mısır’a îsâl ve anda medfun olduğu tevâtür ile sâbitdir. Mâ adâ ashâb-i kirâmı ve sultânân-ı zî-şân cümlesini ve Yezîd-i pelîdin a’vânını mean kırallarına getürdiler.”

4. İspanya’da Konaklama

A 3608/ “[3b] kimlersiz deyu suâl [4a] olundukda ‘Mısır tüccârıyuz’ deyu cevap virdiler. Bunlara ikrâm kayd iderken sofrâ mahallinde bir sanduk içinde ci-vân-bahtân hazretleri çıkdıkda kırala haber verdiler. Kıral suâl eyledi: ‘Siz kimlersiz? Kangi bağın gülü, kangi gülün bülbülisiz?’ ‘Âhir zemân peygamberi Muhammed el-Arabî aleyhi’s-salâtü ve’s-selâm hazretlerinin kerîmeleri Fâtmatü’z-Zehrâ radiyallâhu teâlâ mahdûmu imâm-ı Hüseyin radiyallâhu anhu hazretlerinin kerîmeleriyüz.’ deyu cevap virildikde ‘İmâm-ı Hüseyin pederiniz ve imâm-ı Hasan ammîiniz radiyallâhu anhumâ nice oldu?’ didikde ‘Devlet-i Muhammediyye ve hılâfet-i Ahmediyye anlarda olmalıdır. Sizlere böyle garîbü’ d-diyâr olmak niçün oldu? Sizler sâhib-i saâdet olmalısız’ deyu [4b] suâl olundukda muhadderât ilâ âhirihi nakl eyledikde, kıral kemâl-i gayretinden nâşî bir ziyâfet tertîb idüp bir mikdâr ruhbanlar ve keşîşler kilisa içinden bir sandık çıkarup ta’zîmle kırâlm olduğu mahalle getürdiler. Kıral tahtından aşağı inüp sandığı başına alup tahta çıkup tütüleriyle sandığı açup boğca boğca içinde kırk elli olarak bir tek eşek tırnağı çıkarup yüzlerine gözlerine sürüp bunlar suâl eyledikde bu nedir deye, merkeb tırnağıdır deyu cevap verdikde ‘Bu merkeb ne vakitden kaldı bilir misiz? didikde ‘Bilmeziz’ deyu

⁴² C 723/ [vr. 2]’de İspanya semtindeki adaya Yezîd-i mel’ûnun hükmelediği söylenmektedir.

⁴³ E 331/ [vr. 92b]: Câbir ile birlikte Yezîd’in on beş kişinin muhafız olarak nasb ve tâyin edildiği belirtilir.

cevab virince kıral didi ki: 'Bu merkebe hazret-i İsa aleyhis's-selâm vaktinden kalmaz. Bir rivâyetde [5a] üzerine bindi bir rivâyetde binmedi. Lâkin ittifak ol zamândan beru durur. Hazret-i İsa aleyhi's-selâm'ı bu merkebe görmüşdür, deyu ta'zîmen ve tekrîmen senede bir kerre yahûd iki kerre böyle ziyâret ideriz. Siz nübüvvetini tasdik eylediğizin evlâdının evlâdına dürlü hakâret ve telef eylediniz. Ol kerîmetân kimlerdir?' didikde inkâra mecâl kalmayup dilleri tutuldu. Yezîd-i pelîdin tevâbiini katl ü i'dâm ve esîr idenleri dahî cezâsını tertîb idüp didi ki: 'Ba'de'l-yevm ol tarafa varup bu misillü muhâlifini cenk ile ve muhtî Yezîd'in hakkından gelmek vâcib oldu. Peygamber evlâdına böyle gadr ve hayf iden kimesneler Muhammedî değildir, mürteddir.' deyu cevap verüp kerîmetân hazretlerine 'Sizler esîr değilsiniz ben [5b] ve tevâbiim sizin esîr ve kulunuzdur. Siz bizim ve cümle âlemin efendilerisiniz.' Şâhzâde olan sultanları ve hazret-i Câbir ile beş nefer ashâbı i'zâm u ikrâm ile envâ-'ı simât ve in'âm hâsseten bir a'lâ sefineye tahmîl ve İstanbul tekûruna nâme yazup mahallerine isâli âsân olmak için irsâl eyledi. Kendü on beş bin asker tertîb idüp Şâm'a çıkardı."

A 3608/ "[8b]

*Kıral didi siz kimin kızlarısız
Kangı bağçe gülinin gülzârisız
Didiler âhir zemân peygamberi
Kız oğlı kızlarıyuz ey sahi
Ammîiniz Hasan nicoldı dir Kıral
Didiler âğû virüp ol bed-fiâl
Yezîd derler âdına oğlı Mervân
Babamızı şehîd itdi ol hemân
Kıral didi bana vâcib oldı bil
Yezîd üzre varmak lâzım oldı bil
Yezîd'in tevâbiin katl eyledi
Esîr idenleri de katl eyledi
[9a] Kıral didi ey benim kadınlarım
Esîr sanman kendünizi cânlarım
Ben kölenizem derûn hâdimdir
Ceddinize efendim ma'lûmdır
Gelin sizi göndereyim İstanbul'a*

*Sılanıza gitmek kolaydır heme
Ben askerimle Şâm'a varayım
Ka'be-i mükerreme'yi geçüreyim
Bir gemi donatdı nâme yazdı hem
Kostantaniyye tekûrına gönderdi hem"*

B 1293/ “[165b] Kıral bunları gördü. [166a] ve sordu ki “Sizler kimlersiz ve kimin kızları siz. Kankı bağçe güllersiz?” Bunlar didiler ki “Bizler âhir zemân Peygamberi kızı oğulları kızlarıyuz.” “Amminüz nice oldu?” deyu kıral suâl itdi. “Ammümüzi zehr ile Muâviye şehîd itdirdi ve babamız hazret-i Hüseyin’i Muâviye oğlu Yezîd şehîd itdirdi.” Didikde hemân kıral didi ki “Bana vâcib oldu ol Yezîd’in üzerine varmak. Bundan sonra (...) vardı. Yezîd’in tevâbi’lerini katl eyledi ve çoğunu dahî esîr eyledi. Kıral didi ki “Ey kadınlarım sizler kendinizi esîr sanmağın. Sizler benim hanımlarımınız, ben sizlerin kölesiyim ve sizin ceddinize inandım. Al-lâh âlimdir lâkin şimdi sizleri [166b] İstanbul’a göndereyim sonra silânıza gitmek kolaydır. Hemân ben dahî askerimle Şâm’a varırım. Ka’be-yi mükerremeyi görürüm deyüp bir gemi donatdı. Nâme yazdı. Kostantin tekfûruna gönderdi.⁴⁴”

D 1190/ “[27a] Cânib-i kırala vâsıl oldukda kimler olduklarını istintâk idüp ma’lûm olundukda ‘Âhir zemân peygamberi Muhammedü’l-Arabî sallallâhu teâlâ aleyhi ve sellem hazretlerinin kerîme-i pâkizeleri Fâtımatü’z-Zehrâ radyallâhu teâlâ anhumâ efendimiz hazretlerinin mahdûm-i âlicenâbları hazret-i imâm-ı Hüseyin radyallâhu teâlâ anhu efendimizin kerîme-i mükerremeleri olduğı ‘ıyân olıcak ya sizin pederiniz imâm-ı Hüseyin-i velî ve amminüz imâm-ı Hasan b. Ali radyallâhu aleyhim ecmaîn hazerâtı nice oldu?’ hâlâ ‘Devlet-i Muhammediyye ve hilâfet-i aliyye anlarda olmalı idi. Sizler böyle garîbü’-diyâr olmak [27b] niçündür? Sizler sâhib-i saâdetsiz deyu, istifsâr-ı hâtır eyledikde kazıyye-i mâcerâların min evvelihî ilâ âhırîhî yukû’yafta olduğı üzre haber virildikde⁴⁵ kıral-ı mesfûr bir kerre âh idüp bunlar için bir serâ-yı âlî tahliye idüp ziyâfetler ve dürlü dürlü ikrâm ile mükerrem itmek üzre birkaç gün mürûrunda millet-i efrenciyye kâidesi üzre paskalyaları zemânına tesâdüf idüp âdet-i bâtla ve kâide-i âtilaları üzre ol memleketde bir azîm

⁴⁴ C 723/ [vr. 2]’de amcaları İmâm-ı Hasan’ı Yezîd-i lâin zehirlediğini söylemektedirler. Ayrıca Yezîd’in orada bulunan askerleriyle ve onları esîr edenlerle kıralın arasında geçen bir konuşma aktarılır: “Bu kimin kızlarıdır?”. Dediler ki “Peygamber aleyhi’s-salâtü ve’s-selâm’ın kızının oğlunun kızlarıdır” dediler. Dedi ki “Niçün böyle itdünüz?. Dediler ki “Yezîd emr eyledi, emir kuluyuz.” Dedi ki “Ben size emri göstereyim.” Cümlesini katl itdiler. Esîr idenlere dedi ki “Bu kızların cediti kaçan âya işâret eylese iki pâre olurdu. Siz böyle ırk-ı tâhire el uzattınız.” Kral bu kişileri de öldürtür.

⁴⁵ F 1228/ [vr. 3]: Başlarından geçen hikâyeyi Câbir-i Ensârî anlatır.

sahrâya tecemmu' idüp hattâ kiral için bir taht kurulup ol sahrâya ol kadar galebe olurdu ki şehrin derûnunda kimse kalmaz idi. Âyinler üzre bayram iderler idi. Ol es-nâda müşârün ileyhimâ hazerâti ve sahâbe-i kirâm hazerâti ve Yezîd-i pelîdin [28a] a'vânımı ol sahrâya nâzır mürtefi' bir kasra temâşâ için da'vet itmîşlerdi. Vaktâ ki papas ve ruhbânların cem'iyetle varup ta'zîm ile elleri ve başları üzre bir sandık ya'nî ol sandığın vâfir kolları olup her birine niçe kâfir yapışup feryâd ü figân iderek ol meydân-ı nuhuste getürdiler. Sandûk-ı mezbûru kıralları huzûrunda me'mûrlar gelüp âdâb u ta'zîm ile kuşâde eylediklerinde murassa' la'l ü yâkût ile musanna' u müzeyyen bir mahfe derûnunda dürlü dürlü cevâhîrle muanven bir boğçanın dahî derûnunda kezâlik bir boğça el-hâsıl kırk kat mücevher la'l ü yâkut ile müzeyyen mahfeler derûnunda bir merkeb tırnağı⁴⁶ zuhûr idüp evvelâ kiral-ı mesfûr âdâb ü tevkîr ile ba'de't-takbîl yüzine ve gözine sürüp ol tırnağı suya batırup [28b] içdikde kiral-ı mesfûrun marîyetinde bulunan kırallar dahî ol vechle ta'zîm ile suya batırup ol suyu etrâf ve eknâfa ve sâir devlet-i nasârâya hediye eylerler. Ba'dehû ol tırnağı zikr olunan boğçaları vaz' u mahalline îsâl idüp gûnâgûn ziyâfetler ve dürlü dürlü somatlar yenildikde Yezîd-i pelîdin me'mûrları olan on beş neferden ziyâde mel'ûnları kiral huzûruna çağırup suâl eyledi ki sizler kankı dîn üzresiz? Didiler ki dîn-i Muhammedî ve şerîat-i Ahmedî üzreyiz. Kiral-ı mesfûr ta'zîm ü tekrîm ile eylediğimiz ne şeydir bildiniz mi? Mezbûrlar bilmedik didiler. Cevablarından sonra kiral-ı mesfûr didi ki bu gördüğünüz tırnağın sâhibi olan merkebe hazret-i Îsâ aleyhi's-selâm bir kerre râkib olmuşlar deyu rivâyet iderler. [29a] Sıdka kizbe ihtimâli vâir iken belki bu tırnak ol merkebin tırnağıdır deyu bu tırnağı tekrîm iderek hazret-i Îsâ aleyhi's-selâma ta'zîmen senede bir kerre birkaç gün ta'yîn olunup bu tırnağı tekrîm iderek çıkarup yüzimize ve gözimize sürüp suyunu derdlü ve alîl olanlara şifâ bilürüz. Böyle nâ-ma'lûm olan esfel eşyâya riâyetimiz peygamber-i zî-şân hazretlerine ta'zîm ü tekrîm içündür. Ey hâin-i dîn-i Muhammedî sizler dîn-i Muhammedî üzre da'vâ idüp paygamber-zâdenizi böyle hakâretle dâr u diyârlarından âyırup sefil ve sergerdân memâlik be-memâlik gezdirüp eylediğiniz hıyânetliğı bir vakitte emsâli olmamışdır.⁴⁷ Sizlere vâcib olmuşdur ki gâyet ile hâin kimesnelersiz deyu ol cem'iyet içinde (...) âvâz ile çağırup İspanya kiralı kemâl-i gayret ve hizmetinden [29b] nâşî Yezîd-i ekfer-i anîd-i pelîd aleyhi la'netü Rabbi azîzi Mecîd tevâbim eşedd-i ukûbet ile siyâsete çökerüp katl ü i'dâm ve cezâ-yı sezâ-yı mâ-yeliklerine ikdâm eyledi ve didi ki 'Ba'de'l-yevm ol tarafa varup bu misillü muhâlifîn ile cenk

⁴⁶ E 331/ [vr. 93a]: Merkeb ayağı

⁴⁷ F 1228/ [vr. 7]: Burada İspanya kralının ağzından Hz. Peygamber'in "Müslüman olan kimsenin elinden ve dilinden âhar kimsenin emîn ve sâlim olması" gerekir şeklinde bir hadis-i şerif zikredilmektedir.

idüp muhd[tî] Yezîd-i pelîdin hakkından gelmek bize vâcib oldı.⁴⁸ Böyle muannid hâs Peygamberleri evlâdlarına gadr u hayf idüp anîd kimseler hâşâ sümme hâşâ Muhammedî değildir, bunlar dinleri üzre mürted ve âsî olmuşlardır' didikde ol cem'ıyyet kıralları huzûrunda gayret kuşağın kuşanmak üzre ahd ü peymân eylediler ve herkes mekânına ric'at ü avdet itdiler. Birkaç zemân mürûrunda o sultânân-ı azîzân aliyyetü'ş-şânları ve sahâbe-i kirâm rıdvânullâhi teâlâ aleyhim ecmaîn hazerâtını [30a] kırıl-ı mesfûr da'vet idüp 'Sizler bir dürlü elem üzre olman ve sizler esîr değilsiz bizim ve cümle âlemin efendisiniz ve bâşı tâcısınız şehzâde ve sultanlarsınız deyu ol nâzeneyn-i hânedân-ı Muhammed aleyhi's-salâtü ve's-selâm ve nâzır olan Câbirü'l-Ensârî ve beş nefer sahâbe-i kirâm rıdvânullâhi teâlâ aleyhim ecmaîn hazerâtını i'zâz ü ikrâm ve dürlü dürlü simât ile mükerrerem ve in'âm idüp hâsseten bir a'lâ sefineye tahmilen ve İslâmbol tekfûruna nâme yazup bi'l-'ızzı ve'l-ikrâm mahallerine îsâl ve irsâl ve her vechile ta'zîm ve tekrîm ve âsân olmak için irsâl eyledi."

5. İstanbul'a Bizans İmparatoruna Gönderilişleri

A 3608/ "[5b] Vaktâ ki İstanbul tekûruna vürûdlarında tekûr bunlara nevâziş ve tevkîr u ihtirâm eyleyüp kemâl-i i'zâzından nâşî gûyâ ki sultanları kendü iki aded oğulları keferelere lâyk görüp 'Sizleri iki oğlum vardır, birbirinize vereyim' didikde sultanlara hayret gelüp 'Kırk gün mühlet [6a] vir ki mülâhaza eyleyelim' didiklerinde, ol zemân Koca Mustafa Paşa Câmîi'ne Kız kilisası dirler idi. Bunları ol kilisaya müsâfir virdiler."

A 3608/ "[9a]

*Hazret-i Câbiri'l-Ensârî bile
Sahâbeden beş nefer kimse ile
Yelken açup İstanbul'a geldiler
Nâmelerni tekûruna sundılar
Tekûr didi iki oğlum var benim
Birer birer sizi vireyim cânlarım*

⁴⁸ F 1228/ [vr. 8-9]: Şu ifade ilâve edilmiştir "zira ol Nebiyy-i Arabîniñ şevket ve savlet-i İslâmiyyesi şarkan ve ğarben ihâta idüp âfâka münteşir olmakla şerâyi' ve kânûn-i İllâhî olan adâlet ile cihâm mâlâ mal ve emn ü istirâhat ve âsâyiş-bahş eden saltanat-ı vasiyyet-i Muhammedî âlemi doldurup zelzelenâk eden bir peygamber-i zî-şânın sâyesinde yaşayıp da hânedân-ı nübüvvetine kadr ü ihânet ve cevr ü zulm iden kimseler hâşâ Muhammedî değildir."

*Didiler kırk güne vir bize mühleti
 Sonra yine ideriz ol sohbeti
 Kızlar kilisesi dirler idi ana
 Ol zamân Mustafâ Paşa câmiine
 Emr eyledi kızları getürdiler
 Kızlar kilisesine yetürdiler”*

B 1293/ “[166b] Kostantîn tekfûruna gönderdi. Sahâbîden hazret-i Câbir ve yine beş nefer zevât ile yelken açup İstanbul’a geldiler. Tekfûra nâmelerin sundular. Tekfûr didi “Ey benim cânlarım! Benim iki oğlum var. Eğer dilerseniz sizleri bir bir oğullarıma vireyim” didikde anlar dahî “Bize kırk gün mühlet vir” didikde Kızlar kilisesi dirler idi âna ol zemân, ol kilisa şimdi Koca Mustafa Paşa câmiidir, ol mahalle sultanları getürdüler. Kızların [167a] kilisasına yaturdular.⁴⁹”

D 1190/ “[30a] Vaktâki bi'l-‘ızzı ve t-tekrîm İslâmbol tekfûruna vâsıl ve vurûdlarında⁵⁰ tekfûr kıralı dahî bu sultanları kemâl-i i'zâz ü tekrîm [30b] ü tevkîr ve gâyetü'l-gâye nevâziş-i iltifât ve hâtır-ı şeriflerine mürâ'ât ve ta'zîmden nâşi gûyâ ki ol sultânân zemîn ve zemânları kemâlde ve ahlâk-ı hamîdeleri ta'rîf ve tavsifden müstağnî olmağla oğullarına lâıyk canıyla iki oğlum var birinizi birine ve birinizi birine vireyim didikde o sultânân-ı aliyetü'ş-şân hazerâtına hayret ve rikkat el virüp mahzûn olarak şimdi zemânı değildir bir mikdâr istirâhatden sonra haber virelim şimdilik esârâ-yı muvahhidînin hâతుnları yanında olalım didiler ol zemân Koca Mustafa Paşa Câmi-i şerifine ‘Kızlar kilisesi’ dirler idi. Bu nâzeninleri ol kiliseye müsâfir virdiler.”

6. Hanım Sultanların İrtihalleri

A 3608/ “[6a] Sultanlar Cenâb-ı Kibriyâ'ya teveccüh-i tâm-birle savm ve ibâdete meşguller iken bir gice yatsı namazından sonra rûh-ı revânlarını Hakk'a teslim eyledikleri anda kilisa üzerine nûr nâzil olduğunu mürtâdlar tekûra haber virdiklerinde sultanların savmalarına nazar idüp vefâtları rûşinâ oldukda tekûr şerife sultanları bu sevdâ ile gadr itdiğine nâdim ve peşimân olup boğazına bir çul geçürdü ve geldi esîr ve esîre bulunan müslimanları cem' idüp hâతుnları sultanları [6b] tağsîl ve tekfîn idüp cemf-i esîrleri getürüp namazlarını kulup hazret-i Câbir-i Ensârî imâmetiyle edâ-yı salât olunup kilisa havlisine defn olunup üzerlerine Yâsin-i

⁴⁹ C 723/ [vr. 2]'e göre tekfur kızları oğullarına almak isteyince kızlar içlerinden şöyle geçirirler: “Biz enbiyâ aleyhisselâm neslinden olalım, kâfire varmak olmaz.”

⁵⁰ F 1228/ [vr. 10]: Bu nüshada Bizans kralının İspanya'dan gelen hanım sultanları karşılayış biçimi ve uyguladığı teşrifât canlı bir şekilde tasvir edilmiştir.

şerîf ve sûre-i Mülk tilâvet olunup ve baş uclarına bir selvi diküp üzerlerine bir sumâkî sandûka vaz' olundu. El'ân anda medfunlardır. Ba'dehû tekûr insâf idüp cemî-'i üserâyî âzâd ve her birine birer mikdâr in'âm ile âzâd ve diyârlarına irsâl eyledi ve Câbir-i Ensârî dahî ol hînde vefât idüp sultanların civârına defn idecekler idi. Lâkin kilisada riyâzat üzerine olan kız izin vermedi. Ol vakit Ayvansaray'da ashâb-ı kirâm tüccarlık münâsebetiyle [7a] gelüp eğlenir idi. Hattâ loncayı kıraldan isteyüp 'Bize bir esnâf loncası için bir yer vir' deyüp istediler. Ol yeri anlara vermişdi ve bir mikdâr mahal de mekâbir için vermişdi. Ol mekâbire defn eyleyüp üzerine bir câmi' binâ olmuşdur, ol dahî şimdi Mustafâ Paşa'nındır. Binâen alâ zâlik Câbir-i Ensârî'yi ol mahalde defn eyledikleri sıhate resîd olunup İstanbul alındıkda istihâre olunup hazret-i Câbir anda medfûn olduğu tashîh olduğu cihetle Koca Mustafâ Paşa dahî üzerinde olan câmiî ihyâ idüp el'ân mahall-i ziyâret olduğu meşhûrdur, mütevâtirdir. el-uhdetü ale'r-râvî."

A 3608/ "[9a]

Yatsu nemâzın edâ itdiler

Hazret-i İzzete gönül tutdılar

Nesl-i Resûl'den idesin bizi

Âğ iken kara itme bu yüzi

[9b] *Kâfirin firâşına irme sen bizi*

Rûhımızı kabz idüp al bizi

İki hü mâ birbirini kucdılar

Cennet-i a'lâya per açdılar

Ol demde nûr indi kilise üstüne

Îmâm-ı Hüseyin'in kızları kasmı

Tekûr gördi ol yere nûr indiğin

Bildi ol dem rûhı revân olduğın

Bilemedik kadrini biz gitdiler

Cânlarını kurb-ı Hakk'a etdiler

Didi yanıldım bir söz söyledim

Aceb bilüp nice hatâ eyledim

Anladığım budur itdiler duâ

Peygamber neslidir iki hü mâ

İrtesi bir çul geçürdi boynuna

*Hazret-i sultânî çeküp aynına
 Bâş açık yalın ayak geldiler
 Yaygara iderek yüzler sürdiler
 Bu kıyâfette benim budır sebeb
 Hazret-i Peygamber'indir bu şeref
 Esîr hâtunlar vâri idi geldiler
 Âyîn-i İslâm ile yaykâdılar
 Esîr erler vâri idi hep geldiler
 Câbir imâm olup nemâz kıldılar
 Zencirli selvi dibine köydüler
 Sûre-i Yâsin dahî okudular.*

[10a] *El'ân medfûnlardır anda begim
 Fâtîha oku vâri sen Hak âlîm
 Cümle esîrleri azâd eyledi
 Biraz mâl virüp varın gidin didi
 Hazret-i Câbir de vefât eyledi
 Ânu da bir câmie defn eyledi
 Bellüdür ol ider ihvân
 Kıl ziyâret mağfîret ide Yezdân
 Mustafâ Paşa'nın ol câmii
 Müşerrefdir câmi' ile lâmii"*

B 1293/ “[167a] kilisasına yaturdular. Bunlar yatsudan sonra el kaldırıp duâ itdüler. İki de rûh-ı şerîflerin Hakk’a teslim itdiler. Ol demde hazret-i Hüseyin’in kızlarının rûh-ı şerîfine nûr inüp tekfûr bu keyfiyeti görüp ve sultanların vefâtını duyup “Eyvâh, acaba bunlara ta’zîmde kusûr mu eyledim? Yohsa bir hatâ söz mü söyledim? Zira bunların duâsı red olunmaz elbette kabul olur. Peygamber neslin-dendir” deyüp hemân⁵¹ kıral yalın ayak başı açık âğâz iderek geldi ve tevâbi’leri dahî geldiler.⁵² Esîre hâtunlar vâri idi. Cümle geldiler. Âyîn-i İslâm üzre gâsl eyledier. Sahâbîden beş zevât ile hazret-i Câbir imâm olup nemâzın kılıp zencirli [167b] servi dibine defn eylediler. Lâyık olan ol mahalle varup ziyâret idüp fâtîha-i şerîfe okuyup

⁵¹ C 723/ [vr. 3]'de kıralın boğazına bir at çölu geçirdiği söylenmektedir.

⁵² C 723/ [vr. 3]'de bu kısımda Sultan Süleyman'ın da yağmur duasına çıktığı zaman boğazına bir at çölu geçirdiğini, duaya bu şekilde çıkmak gerektiğini anlatmaktadır.

rûh-i şeriflerine hediye itmelidir.⁵³ Kıral ne kadar esirler vâir ise cümlesini âzâd eyleyüp vâfir mâil virüp vilâyetlerine gönderdi. Hazret-i Câbir-i Ensârî vefât eyleyüp⁵⁴ Eyvânserây'da Mustafa Paşa Câmî-i şerifine defn olunup el'ân ziyâretgâhıdır.⁵⁵ Hakk teâlâ cümlesine rahmet eyleye.”

D 1190/ “[30b] Sultânân hazerâtı Cenâb-ı Kibriyâ cellet azametühû hazretlerine [31a] teveccüh ve cedd-i pâkleri ervâhına tevessül-i tâm-birle savm ü âdet şuşgullerinde iken bir gice yatsu namazından sonra⁵⁶ rûh-ı revânların Cenâb-ı Hakk'a teslîm itdiler ol anda kilise üzerine kanâdil gibi nûrlar nâzil ve zâhir ve dürlü dürlü acâyibâtlar bâhir olduğunu tekûra haber virdiler sultânân-ı zî-şânın savmaa-i pür-envârlarına nazar olundukda intikâl-i civâr-ı Rabbi'l-âlemîn oldukları haber virildikde sultânân-ı zîşân hazerâtını tekfûr kıralı taltîf yüzünden söylediği söz ile âzerde eylediğine nâdim ve peşimân olup gayret-i hayretinden boğazına bir siyah çul delüp giçürdi ol vakt esir bulunan müslimân hâtuunları tağsîl ve tekfin idüp cemî' üserâ-yı muvahhidîn hazret-i Câbir radiyallâhu anhın imâmetiyle edâ-yı salât-ı duâya iktidâ olundu. [31b] Bir mahal münâsebeti tefekkür olundukda zencirli servi tarafına defnolunup üzerine Yâsîn-i şerif tilâvet eylediler. El'ân anda medfûn oldukları mervîdir radiyallâhu teâlâ anhümâ ve an ebîhimâ ve an ashâb-i güzîn radiyallâhu teâlâ anhüm ecmaîn. Ve ba'dehû tekfûr-i mesfûr insâf idüp ol zât-ı şeriflerin hâtuunları için cemî' üserâ-yı muvahhidîni âzâd ve her birerlerine belağan mâ belâğ dürlü in'âm ve günâgûn özürler ile dâr u diyârlarına irsâle rikkat ve ihtimâm eyledi ve Câbir-i Ensârî radiyallâhu teâlâ anhü dahî çok geçmeden bi-emrillâhi teâlâ çok geçmeyüp dâr-ı bekâyâ rihlet idüp tekfûr serâyının civârına defn itmek murâd eylediklerinde kilisede riyâzat üzre olan kızların reisi izin virmeyüp ol vakt Eyvân semtinde bir zîr-i [32a] zeminde hân misüllü bir âsitâne vâir idi. Müslimân tüccârları anda sâkin olurlar idi. Birisi içlerinden vefât itse şimdi Mustafa Paşa Câmî-i şerifi olan mahalle civâriyet hasebiyle defn iderlerdi. Binâen aleyh hazret-i Câbir-i Ensârî aleyhi

⁵³ C 723/ [vr. 3]'de burada bir ilâve yapılarak hanım sultanların kabir yeri tarif edilir. Servinin köküne yakın olduğu belirtilir. Bu risâleyi okuyanların haberdar olacakları söylenir. Koca Mustafa Paşa şeyhi Hasan Efendi'nin önce bu makamda sonra da Sünbül Sinan hazretlerinin türbesinde dua ettiği, bunun sebebini soranlara da “Aslı vardır sizler bilmezsiniz” dediği nakledilmektedir.

⁵⁴ C 723/ [vr. 3]: Beş gün muammer olmuştur.

⁵⁵ C 723/ [vr. 3]: Koca Mustafa Paşa bu câmii Hz. Câbir için binâ ettirmiştir.

⁵⁶ E 331/ [vr. 93b]: Burada “Yâ Rab, bizi kâfire nasib itme, deyu niyâz ve birbirlerine sarmaşup ikisi birden..” şeklinde ilâve vardır. F 1228/ [vr. 15-16] nüshasında ise şöyle dua ettikleri nakledilmektedir: “İlâhî biz biçâre karibü'd-diyâr, âciz, bi-kes câriyeleriniz Dîn ü imânımızı ve ırz u nâmus-i İslâmiyyemizi lekedâr olmadan hıfz u idüp bizleri bu vartadan [16] halâs ve necât ihsân idüp peder mâderimize ve ceddimiz Muhammed Mustafa sallallâhu teâlâ aleyhi ve sellem'e mülâkât ile mesrûr et yâ Erhamerrâhimîn.”

rahmetü'l-bârf efendimiz hazretlerini ol mahalle defn olunduğu sıhhate resîde olup İslâmbol feth olundukda mazanna-i kirâmdan istihâre ve teveccüh iderek hazret-i Câbir-i Ensârî radiyallâhu anhü ol mahalde medfün oldukları tashîh ile Koca Mustafa Paşa-yı gâzî ta'zîmen üzerine müceddiden Ayvansaray dâhilinde olan câmi-'i şerîfi binâ ve ihyâ buyurdıkları mervîdir.⁵⁷ Tekfûr-i mesfûr üzerlerine kırmızı somâkî olarak mücellâ musaykal yekpâre bir sandûka vaz' itmiş ve kilise [32b] olan Koca Mustafa Paşa Câmi-i şerîfi havlisinde zencirli servi önünde medfün olan sultânân-ı ıffet-nişân hazerâtı için mezkûr somâkîden iki aded sandûka nişânları vâir imiş ise de mürûr-i ezmine ile tahte't-türâb kalmış olduğu mervîdir. el-Uhdetü ale'r-râvî. Hîn-i fetihden beru tevâtür ile sâbitdir bir türbe veya bir merkad nişân virilmediği hıkmete mebnî olup⁵⁸ ol âsîtan-ı bülend eyvânı envâr-ı velâyet ile münevver ve envâ-ı kerâmet ile muanven iden eizze-i kirâm kaddesallâhu teâlâ esrârehüm ve efâzallâhu teâlâ kemâ efâza ale'l-âlemîn sirrahû hazerâtı⁵⁹ ma'nen keşfen âgâh olup sâliklerini ve belki âmme-i nâsı ol mahall-i mübârekeden mürûr ve ubûrlarını men' u ta'zîm ü tekrîm için terğîb ü terhîb iderlerdi rahîmehullâhu teâlâ aleyhim ecmaîn."

7. Ehl-i beyte Saygı

A 3608/ "[7a] Sübhânallâh garîbdir ki kefere olan İspanya ve tekûr kıralları peygamber [7b] evlâdına ne minvâl üzere riâyet eylediler acîbdir. Yezîd müslîmân evlâdı olup İslâm da'vâsında iken hânedân-ı Resûlullâh'a ne güne hıyânet eyledi. İbn-i Ruhbân ve İbn-i Şuhne ve Hulâsa sâhibi Yezîd'e la'neti tecvîz eyledi ve allâme-i sâni, muhakkık Sa'deddîn Teftazânî dahî *Şerh-i Mekâsîd*'da beyân-ı sahâbeden sonra 'Ehl-i beyt-i Resûlillâh'a zulm gâyet zuhûrdadır, ihfâya mecâl yokdur fe-la'netullâhi alâ men bâşehû ev radiye ev sarıye ve le-azâbü'l-âhreti eşeddü ve ebkâ' buyurduğundan la'nette tevakkuf itmekde hâricîlik râyihâsı istişmâm olunur. Maa hâzâ fetvâda leani isbât eylediler. Allâhümme'l-an alâ men zaleme ehle beyti Resûlillâhi. el-Hamdü lillâhi ale't-temâm ve's-salâtü ve's-selâmü alâ resûlihî Muhammedin hayri'l-enâm."

A 3608/ "[10a]

⁵⁷ E 331/ [vr. 94a]: Bu konuda başka bir rivayet daha olduğu belirtilmektedir. Bu rivayete göre Ayvansaray'da bir kilise mevcuttu. Kıral, vefat edene kadar ibadetle meşgul olması için Câbir-i Ensârî'nin bu kilisede ikâmet etmesine izin vermişti. Vefat ettiğinde de Câbir, bu kilisedeki minberin altına gömülmüştü.

⁵⁸ E 331/ [vr. 94a]; F 1228/ [vr. 21]: Burada Sultan Mahmud'un bu hizmeti ifâ ettiği söylenmekte, ancak risâlenin tercümesine devam edileceği için tafsilat verilmediği belirtilmektedir.

⁵⁹ F 1228/ [vr. 22]: Bu nüshada Şeyh Sünbül Sinân'ın, hanım sultanların hadîka-i cinân olan merkad-i şeriflerinin zincirli servi dibinde olduğunu keşfettiği zikredilmektedir.

Kâfir iken zâhirâ bak nişledi
Âl ü ashâba riâyet eyledi
Yezîd-i bed nefis ashâbdan iken
Ne hıyânet eyledi andan iken
Havâric kokusu var ey men-i cân
La'n itmezlerse la'net eyle sen
İbn-i Hümâm İbn-i Şuhne yazdılar
Fetvâda la'n tecvîz itdiler
Temâm oldu risâle hamdü lillâh
Cum'a gün salâ vaktinde ilâh
Zü'l-ka'de dördüncü günü idi
Temâm oldu risâlemiz ve's-selâm
Ey Fenâî-i Halvetî şerh eyledin
Hüseyn'in kızlarını medh eyledin
Rıdvânullâhi aleyhim ecmaîn"

B 1293/ “[167b] Bu kıssa ma'lûm olduysa İspanya kiralı zâhiren kâfir iken âl-i ashâba ne rütbe ta'zîm ve riâyet eyledi. Bu mel'ûnlar sûretâ müsliman iken hânedân-ı [168a] eyledi. (...) bir tâife Yezîd'e la'net (...) hakkında fetâvâlarda la'n yazdılar. İbn-i Vehbân ve İbn-i Şihne fetâvâda la'net tecvîz itdiler ve hulâsa mestûr-i Sa'deddîn'de mestûr dahî gayriler câiz gördüler.⁶⁰ Bu risâle el-hamdü lillâhi Cum'a günü salâ vaktinde sene-i bin doksan beşde idi temâma reside oldu. Ve sallallâhu alâ seyyidînâ Muhammedin ve âlihî ve sahbihî ecmaîn.”

D 1190/ “[33a]Ağreb-i garâyibden ve a'ceb-i açâyibdendir ki küfr ü dalâlet üzere olan İspanya kiralı ol mertebe ta'zîm ü tekrîm ü tevkîr itmiş iken belki kadr-i âlîlerine ta'zîmde kusîr iderim hulyâsıyla cümle kıralların bâşı olan İslambol tekfûruna gönderüp mahallerine irsâli husûsunda suhûlet olması ve haklarında ta'zîm ü tebcil kılınması recâ zımında nâme ve sâir hedâyâ ile recânâme yazması ve tekfûr-i mesfûr dahî vusûlünde evlâd-ı Muhammed aleyhi's-salâtü ve's-selâm ve ashâb-ı kirâm hazerâtına ne vechile mâlen ve bedenlen ikrâm ü riâyet ve memleketine kadem

⁶⁰ C 723/ [vr. 3] Bu risâle şöyle son bulur: “Yezîd-i mel'ûn kâtib-i vahyin oğlu iken, ashâbdan iken gör hânedân-ı Âl-i Muhammed'e itdikleri hıyâneti, bunlar zâhiren kâfir iken Âl-i Muhammed'e ve sahâbe-i Resûlillâh'a itdikleri riâyeti. Dilerim Mevlâdan Yezîd'e la'nete kâil olmayanları yevm-i kıyâmetde Yezîd-i laînin alemlerinde haşr eyleye. Bi-hürmeti Seyyidi'l-mürselîn.”

basdıklarını müteyemmen bilüp ve hîn-i vefâtlarında ta'zîmde kusûrum oldu deyüp mahzûn ve niçe günler yâs ü mâtem iderek siyâh çulu boğazına giçürüp teklîf-i mesâlih-i mefâsidesine nâdim ü peşmân oldu. Aceb değıl midir ki [33b] evlâd-ı Muhammed aleyhi's-salâtü ve's-selâm ve ashâb-ı Resûlillâh da'vâsında ve İslam id-diâsında olup hânedân-ı hazret-i Resûlillâh sallallâhu teâlâ aleyhi ve sellem efendi-miz hazretlerine bugüne huyânet iden Yezîd-i pelîd-i anîd aleyhi la'netü Rabbi'l-mecîd hakkında tevakkuf itmek muhibb-i hânedân-ı Resûle yakışmaz. İbn Vehbân ve İbn Şihne ve Hulâsa sâhibi ve Sa'deddîn ve sâhib-i Muhammediyye ve sâir muhibbân-ı âl-i abâ Yezîd-i pelîdin hakkında la'ni mertebe-i vücûbda bildiler. Zîrâ Yezîd-i anîd aleyhi'l-la'neye la'netde tevakkuf idenlerde hâriciliğın râyihası istişmâm olunur. Leanallâhu Yezîden ve alâ kavm-i Yezîd mea hâzâ fetvâda la'ni isbât eylediler tevakkuf iden kibâr-i ehllullahdan ba'zılarına ve hazret-i İmâm-ı Şâfi radıyallâhu anhü [34a] hazretine niçün Yezîd aleyhi'l-la'ne hakkında la'net olunmak husûsumı tafsîl buyurulmayup tevakkuf olundu deyu suâl olundukda öyle hâin ve kâfir-i habîs içün lisân-ı nâzenînimi telvîs itmey buyurdılar. Vâkıan dünyada üç kelâm vardır ki Cenâb-ı Hakkın rızası olmayan şeydir. Birisi belâ lafzı ve birisi la'net lafzı ve birisi dahî kibirdir. Ancak bunları icrâ kendüye mahsûsdur. Gayrının itmesi rızâ değıldir. Gelelim belâ lafzı sâdir olduğı gibi beyne's-semâ ve'l-arz muallâk kalur. Melâike ve sâir mahlûk râyiha-i kerîhesinden ta'cîz olup bir yerde karâr idirmezler. Lafz-ı belâ dahî dir ki: Yâ Rabb ne mahalle gideyim Cenâb-ı Hakk emr idüp buyurur ki kimden sudûr [34b] iddin ise ana rucû' eyle zîrâ (...) billâhi teâlâ kibir dahî kendüye mahsûsdur kimse şerik olamaz ve şerik olana Cenâb-ı Hakk gazab ider ve birisi dahî la'net lafzıdır. Maâzallah teâlâ Cenâb gazab eylediğı kuluna Allahu teâlâ buyurur andan gayrı kimesne söyleyemez ancak la'net lafzının ma'nâsı ve ifâdesi rahmetden baîd olsun dimekdir. La'net lafzını söylemeyeüp rahmetden baîd olsun deyu Yezîd'e bed duâ eylemek câizdir. Lâkin muhibb-i hânedân-ı âl-i Resûle kemâl-i merhamet ve muhabbet iden muhibler ve âşıklar ve bağıri yanıklar harâret-i aşk ile la'net değıl dahî söylemeyeceğı kalmaz. Bu risâle bin doksan beş zi'l-ka'desinin dördüncü günü nazımdan nesre tebdîl olundu ve's-selâm.⁶¹

Menkıbenin Değerlendirilmesi

Muhtevâ açısından risâlenin tercümelerine bakıldığında menkıbenin bazı küçük farklar dışında hemen hemen benzer şekilde nakledildiğı görülmektedir. Bu menkıbenin ana unsurlarının hâlen halk arasında şifâhî olarak

⁶¹ E 331/ [vr. 93b]: Risâle şu cümle ile bitmektedir "Ve her zemân selâmullahi ale'l-Hüseyn ve âlihî, la'netullâhi alâ kâtilihî ve a'dâihî ile hatm-i kelâm ideriz."

rivayet edildiği de bilinmektedir. Aynı menkıbe Hüseyin Vassâf tarafından *Sefîne-i Evliyâ*'da, Ahmed Sâfi tarafından da *Sefîne-i Sâfi*'de, İmam Süyûtî'nin risâlesinden iktibas olduğu belirtilerek, özet biçimde tekrarlanmaktadır.⁶² Ahmed Sâfi, İmam Süyûtî'ye isnâd olunan bu yazma risâleyi pek çok külfetlerle ele geçirip mütalaa ettiğini söylemektedir.⁶³

Cumhuriyet sonrası kaleme alınan İstanbul türbelerine, tarihî mekânlarına ve folklorüne ait kitaplarda ise Çifte Sultanlar türbesi hakkındaki menkıbe şifâhî nakillerle uyumlu bir şekilde hikâye edilir. Bu eserlerde İmam Süyûtî'ye atıf yapıldığı görülmez. Bu aktarımların umumiyetle Süheyl Ünver'e dayandığı söylenebilir. Süheyl Ünver ise menkıbeyi Tahsin Ünal'ın bu konudaki makalesinden alıntılanmıştır.⁶⁴ Diğer eserlerde yer alan nakillerin ise daha çok Bayrı'ya dayandığı anlaşılmaktadır.⁶⁵

Risâlenin tercümelerinde, sahâbe türbelerini bildiren listelerde ve *Sefîne* adlı iki eserde hanım sultanları kasdetmek üzere Kerîmetân-ı Hazret-i Hüseyin, Kerîmetân-ı mükerremeyn, Hz. Kerîmeteyn-i Muhteremeyn,⁶⁶ Hazret-i Hüseyin'in iki kerîmesi/kızı şeklinde ifadeler kullanılmıştır. Arşiv belgelerinde ise İmam Zeynelâbidîn'in iki kerîme-i muhteremeleri ifadesi yer almıştır. Ancak günümüzde bu türbe Çifte Sultanlar ismiyle şöhret bulmuştur. Bu terkinin ne zaman kullanılmaya başlandığını tesbit etmek mümkün olmamakla birlikte, Cumhuriyet sonrasında neşredilen kitap ve makalelerde bu türbenin Çifte Sultanlar olarak adlandırıldığı söylenebilir. Bunun yanında Çifte Evliyâlar diyenlerin de bulunduğu bildirilir.⁶⁷ Burada iki hanımın medfun olduğunun söylenmesi dolayısıyla, bu anlamlı Türkçe terkin neş'et

⁶² Vassâf, III, 352; Ahmed Sâfi Bey, *Sefîne-i Sâfi*, I-XVIII, İstanbul ts., XVIII, vr. 3159-60.

⁶³ Sâfi, XVIII, vr. 3159.

⁶⁴ Ünver, *İstanbul Risâleleri*, III, s. 268; Mehmet Halit Bayrı, *İstanbul Folkloru*, İstanbul 1947, s. 142; İsmail Giray, *İstanbul'da Sahâbe Kabirleri*, İstanbul 1975, s. 86; Mustafa Özdamar, *Şehid Sahabeler*, İstanbul ts., s. 50.

⁶⁵ Giray, s. 85.

⁶⁶ N. Yılmaz-C. Yılmaz, s. 297.

⁶⁷ Aysel Okan, *İstanbul Evliyaları*, İstanbul 1968, s. 133.

etmiş olmalıdır. Hattızáatında Çifte Gelinler adındaki başka bir türbenin varlığı da isim olarak böyle bir yakınlaştırmaya imkân vermiş olabilir.

Menkıbede Hz. Hüseyin'in iki kızından bahsedilmesine rağmen, tercüme nüshaların biri dışında hiçbirinde adları açık olarak zikredilmez. Çifte Sultanlar türbesinin kuşak yazısında yer alan şiirde de isimleri belirtilmemiştir. Genel olarak ilk rivayetlerde Hz. Hüseyin'in kızları, İmam Hüseyin Kızları⁶⁸ olarak geçerken, halk arasında nakledilen yaygın haberleri yansıtan yakın dönemde kaleme alınan birçok eserde Hz. Hüseyin'in kızlarının adları açık bir şekilde zikredilmektedir. Öyle anlaşılıyor ki târihen Hz. Hüseyin'in kızlarının Sükeyne ve Fâtıma olarak tanınıyor olması, yakın dönemde kaleme alınan kitaplarda Çifte Sultanlar'ın bu isimlerle anılmalarına sebep olmuştur. Ne var ki zikredilen bu isimlerde hatalara da tesadüf edilmektedir. Ayrıca Çifte Sultanlar'ın kim olduklarını açıklamak için verilen birbirinden farklı kimlik bilgilerini şu şekilde tesbit etmek mümkündür: Fâtıma⁶⁹/Fatma ve Sâkine,⁷⁰ Fâtıma ve Zeyneb,⁷¹ Hasan ve Hüseyin'in kızları Hatice ile Zehra⁷² veya sadece Hasan ve Hüseyin'in kızları,⁷³ Hz. Hüseyin'in torunları,⁷⁴ Hz. Ali'nin iki kızı Fatma ve Zeyneb,⁷⁵ Ümmü Gülsûm.⁷⁶ Diğer taraftan Çifte Sultanlar sahâbe olarak da tanıtılmışlardır ki, Hz. Hüseyin Hz. Peygam-

⁶⁸ Ünver, *İstanbul Risâleleri*, III, 268; Hasircızâde, *İstanbul'da Sahâbe ve Evliya Kabirleri*, İstanbul 1984, s. 75; Giray, s. 83.

⁶⁹ Ayhan Yalçın, *Gönül Sultanları İstanbul Evliyaları ve Ziyaret Yerleri*, İstanbul 1996, s. 103-104, 150; Mehmed Hocaoğlu, *İstanbul'daki Sahabe Kabirleri*, İstanbul 1987, s. 147; Özdamar, s. 49; Gürel, s. 59.

⁷⁰ Ünal, s. 803, Revnakoğlu Arşivi, 36/20; Ünver, *İstanbul Risâleleri*, III, s. 268; N. Yılmaz-C. Yılmaz, s. 57-58; M. Orhan Bayrak, *İstanbul'da Gömülü Meşhur Adamlar (1453-1978)*, İstanbul 1979, s. 118.

⁷¹ Sâfi, XVIII, vr. 3159; Arlasez, vr. 45a.; F. William Hasluck, *Christianity and Islam under the Sultans*, New York 1973, I, s. 17; Metin And, *Ritüelden Drama Kerbelâ-Muharrem-Ta'ziye*, İstanbul 2002, s. 61.

⁷² M. Orhan Bayrak, *İzahlı İstanbul Sözlüğü*, İstanbul, s. 67; M. Orhan Bayrak, *Türbeler Sözlüğü*, İstanbul 1998, s. 24.

⁷³ Bayrı, *İstanbul*, s. 141; Giray, s. 85; Okan, s. 129.

⁷⁴ Özdamar, s. 49.

⁷⁵ Köseoğlu, s. 15, 17.

⁷⁶ N. Yılmaz-C. Yılmaz, s. 297.

ber'in vefâtında henüz bir çocuk olduğu için bu bilgi gerçeği yansıtmamaktadır.⁷⁷

İmam Süyûtî'nin risâlesine göre hanım sultanlar Kerbelâ'dan sonra götürüldükleri Şam'dan Mısır'a gönderilirken İspanyol korsanlarına esir düşerek önce İspanya'ya daha sonra da İstanbul'a getirilirler. Çifte Sultanlar'a ait diğer menkıbelerde ise ya Yezîd'in doğrudan bu iki kerîmeyi Bizans'a câriye olarak gönderdiği,⁷⁸ ya Bizans'ın Beyrut'ta Araplarla yaptığı bir savaşta bu hanımların esir edildikleri,⁷⁹ ya da bu hanımların Emevî zulmünden kaçmak üzere İstanbul'u muhasaraya gelen halife ordusuna, ashâba hizmet duygusuyla katıldıkları ve daha sonra da burada ikamet ettikleri şeklinde muhtelif rivayetler aktarılmaktadır.⁸⁰

Risâlede nakledilen menkıbeye göre hem İspanyol kiralı hem de Bizans imparatoru Son Peygamber'in torunları olduklarını öğrendikleri hanım sultanlara bu sebebe binâen son derece hürmetkâr davranmışlardır. Menkıbenin ana fikri Hıristiyan olan devlet reislerinin Müslüman olsalar da peygamber evlâdına gösterdikleri hüsnü muameleyi yüceltmek suretiyle Müslüman olan Yezîd'in kendi peygamberinin Ehl-i beytine revâ gördüğü zulmün şiddetini belirginleştirmek ve bu muameleye karşı duyulması gereken nefreti daha da pekiştirmek üzerine kurulmuştur.

Risâlenin tercümelere dışında aktarılan menkıbelerde ise Hz. Hüseyin'in uğradıkları zulmü daha da ağırlaştırmak için onların cariye olarak İstanbul'a getirildikleri, Hıristiyan olmaları yönünde baskı yapılarak manastıra kapatıldıkları, dinlerini değiştirmedikleri takdirde işkence ile öldürmekle tehdit edildikleri,⁸¹ bunun üzerine hanım sultanların ya "Ölürüz de din değiş-

⁷⁷ Bayrak, *İstanbul'da Gömülü*, s. 118.

⁷⁸ Ünal, s. 803, Revnakoğlu Arşivi, 36/20.

⁷⁹ Okan, s. 129-133; Hasırcızade, s. 76-77.

⁸⁰ Vassâf, III, 352; Ünal, s. 803, Revnakoğlu Arşivi, 36/20; Ünver, *İstanbul Risâleleri*, III, s. 268; N. Yılmaz-C. Yılmaz, s. 298.

⁸¹ Bayrı, *İstanbul*, s. 142; *İstanbul Kültür ve Sanat Ansiklopedisi*, III, 1490-1491; Giray, s. 85-87; Hasırcızade, s. 76-77; Özdamar, s. 50; Gürel, s. 61; Okan, s. 132-133.

tirmeyiz” şeklinde karşılık verdikleri⁸² ya da karar vermek için kırk gün süre talep ettikleri, bu süre zarfında ise kendilerine ya kuru ekmek ya da hiç yemek verilmeyerek ölüme terkedildikleri anlatılmaktadır.⁸³

Hanım sultanların vefat ediş biçimleri ise hem tercüme risâlelerde, hem de matbû eserlerde aynı şekilde verilmiştir. Sadece Hasluck, Hıristiyanlarla evlenmemek için bu kızların canlarına kıydıklarını söyler,⁸⁴ ayrıca işkence ile öldürüldüklerini, servinin dibinde boğazlatıldıkları da aktarılır. Söylendiğine göre II. Mahmud, kızların burada boğazlatıldıklarını keşfettirerek türbelerini yaptırmıştır.⁸⁵

Tercüme risâlelerde hanım sultanların refakatinde Câbir b. Abdullah el-Ensârî ile beş sahâbînin de bulunduğu bahsedilmektedir. Câbir, imparatorun izniyle hanım sultanların defin işlerini yürütür ve cenaze namazlarını kıldırır. Câbir hanım sultanlardan kısa bir müddet sonra vefat eder ve Ayvansaray’daki, o zamanlar Müslüman tüccarların konaklama yeri olan bir mahalde defnedilir. Sadrazam Koca Mustafa Paşa, bu mekâna da yine kendi adını taşıyan bir cami yaptırmıştır. Bu câmi Atik Mustafa Paşa Câmii, veya Câbir Câmii olarak bilinmektedir. Kiliseden çevrilerek yeniden bina edilmiştir. Burada medfun olan Câbir b. Abdullah, Ebû Eyyûb el-Ensârî’nin alemdari olarak da kabul edilmiştir. İstanbul’a geldiğine dair hakkında bilgi bulunmayan Câbir’in merkadinin de İstanbul’daki diğer sahâbe türbeleri gibi makam olduğu görüşü hâkimdir.⁸⁶

Câbir b. Abdullah, Kerbelâ’dan on sekiz yıl sonra 78/697 tarihinde Medîne’de vefat eden tanınmış bir sahâbîdir. Kuşatma ya da başka bir sebeple İstanbul’a geldiğine dair tarihî bir kayıt yoktur. Hanım sultanlarla ilgili hikâyenin menkıbevî dokusu içinde Câbir’e yer verilmesinin onun şahsiyeti ve

⁸² Okan, s. 132-133.

⁸³ Hocaoğlu, s. 147-148.

⁸⁴ Hasluck, s. 17.

⁸⁵ Şehsuvaroğlu, s. 128; Tanyeli, “Zincirli Servi”, s. 10, Revnakoğlu Arşivi, 36/46.

⁸⁶ Ayvansarayî, s. 229; Semavi Eyice, “Atik Mustafa Paşa Camii”, *DİA*, IV, 67.

hayatı ile bağlantılı bir anlam taşıdığı açıktır. Câbir'in Yezîd'in veliahdlığını desteklememesi ve istemeden zorla biat etmesi, Hz. Osman'ın katilleri arasında kabul edilerek Haccâc (ö. 95/714) tarafından ellerinin kurşunla damgalatılması, ayrıca Hz. Hüseyin'in torunlarından Muhammed el-Bâkir'in talebeleri arasında bulunması onun ehl-i beyt muhibbi kabul edilmesi için uygun sebeplerdir.⁸⁷

Dâye Hâtun ise Câbir'in hanımı olarak geçmektedir ve hanım sultanları gasletmiştir. Daha erken tarihlerde istinsah edilen risâle tercümelerinde Dâye Hâtun'un ismi zikredilmez. İstanbul'da esir olarak bulunan Müslüman hanımların imparatorun izniyle bu hizmetleri yaptıklarından bahsedilir. İmparator daha sonra da erkek, hanım bütün Müslüman esirleri âzâd eder. Ancak istinsah tarihi daha geç olan ve menkıbenin tafsîlî bazı noktalarda daha da zenginleştirildiği tercüme nüshalarda Dâye Hâtun'un ismi verilir. Menkıbenin Dâye Hâtun'la ilgili kısmı ise onun mezar yeri ile pekiştirilir. Bu konuda yakın zamanlara ait matbû eserlerde farklı bilgiler verilmiştir. Yaygın kanâate göre Dâye Hâtun'un kabri Zincirli Servi'nin altında, bugünkü ahşap mahfazanın bulunduğu yerdedir. Diğer bir rivayete göre ise avluda üstü açık, demir parmalıklı çevrili, ortasında bir ağaç bulunan açık merkad Dâye Hâtun'a aittir. Öyle görülüyor ki sahâbîlerden Hz. Câbir ve hanımının Hz. Hüseyin'in kızlarına refakatiyle bu şerefli tablo tamamlanmış ve bu menkıbe ile bağlantılı olarak onlara da İstanbul'da birer makam takdir edilmiştir.

Tercüme risâlelerde menkıbenin sonunda yer alan bir diğer husus, hanım sultanların mezarlarının zamanla kaybolması ve fetihten sonra burada bir câmi-tekke ihdâs edilmesinin ardından Sünbül Efendi'nin bu merkadin yerini keşfen belirlemesidir. Sünbül Efendi devamlı burada dua eder ve müridânın da buraya hürmet göstermelerini istemiş. Vefatında da hanım sultanların ayak ucuna defnedilmeyi vasiyet etmiştir.⁸⁸

⁸⁷ Yaşar Kandemir, "Câbir b. Abdullah", *DİA*, VI, 531.

⁸⁸ Taysî, VIII, 44.

Tahsin Ünal, nakledilen rivayetlere inanarak buradaki toprağı kabartıp mezar hâline getirdiğini söylerken ilginç bir yorumla Sünbül Efendi'yi Hz. Ali muhibbi bir Bektâşî olarak nitelemekte ve Koca Mustafa Paşa Câmii'nde bir Bektâşî tekkesi kurduğunu ileri sürmektedir. Ayrıca vefatından sonra da onların ayak ucuna ve daha aşağıya defnedilmeyi vasiyet ettiğini kaydettikten sonra, o tarihten itibaren Alevîler'in her sene burada dinî âyin yaptıklarını belirtmektedir.⁸⁹ Sadece Tahsin Ünal'ın makalesinde görülen Sünbül Efendi'nin Alevî (Bektâşî) olduğu hususu, ciddî bir bilgi eksikliğinden neş'et etmiş görünüyor. Tahsin Ünal'ın Sünbül Efendi'yi Alevî-Bektâşî olarak tanımlaması, bu câmide 10 Muharrem'lerde anma merâsimleri yapılmasından kaynaklandysa, bu da isâbetli bir yaklaşım değildir; zira Sünbül Efendi'nin zamanından itibaren sürdürülen bu toplantılara belli bir kesim değil İstanbul'da bulunan her tarikten şeyh ve müridlerle birlikte halk iştirak etmekteydi.

Risâlelerin son kısımlarında bilhassa Kerbelâ'da Hz. Hüseyin'in şehâdetine sebep olduğu için Yezîd b. Ebû Süfyân'ın tel'îne müstahak olduğuna dair bir bahis açılmıştır. Bu kısmın İmâm Süyûtî'nin risâlesinde olup olmadığı hususu açık değildir; ancak Fenâf-i Halvetî'den itibaren bütün nüshalarda İbn Vehbân ve İbn Şihne'den söz edilmiş olması, İmâm Süyûtî'nin de bu konuya değindiğini gösteriyor. Ayrıca Teftazânî⁹⁰ ve Yazıcızâde'nin⁹¹ bu konudaki menfî görüşlerine de yer verilmiştir. İleri tarihli nüshalarda ise Ehl-i beyte sevgi ve saygı göstermenin fazileti üzerinde daha geniş şekilde durulmuştur.

Menkıbede açık olarak bizzat Hz. Hüseyin'in iki kızının Koca Mustafa Paşa Câmii'nin avlusunda, Zincirli Servi'nin yanında açık bir türbede

⁸⁹ Ünal, s. 804, Revnakoğlu Arşivi, 36/20.

⁹⁰ Sa'deddîn et-Teftazânî (ö. 793/1391), sahâbeye ve ehl-i kibleye ta'n etmenin câiz olmadığını, yalnız Ehl-i beyte zulmedenlerin bunun dışında olduğunu ileri sürerek Yezîd'i bu çerçevede değerlendirmiştir. bk. *Şerhu'l-Mekâsıd*, thk. Abdurrahman Umeyre, I-V, Beyrut 1989, V, 311.

⁹¹ Yazıcıoğlu Mehmed Efendi (857/1453), *Muhammediye*, haz. Âmil Çelebioğlu, I-II, İstanbul 1996, II, s. 305.

medfun oldukları zikredilmektedir. Bununla birlikte türbenin bizzat bu iki hanım sultana ait olup olmadığı hususu zihinleri meşgul etmiştir. Bilindiği üzere tarih ve neseb kitaplarında Hz. Hüseyin'in Fâtıma ve Sükeyne isminde iki kızı olduğundan bahsedilir.⁹² Hz. Hüseyin'in kızları Kerbelâ vak'asından sonra ilk önce Şam'a getirilmişler, buradan da Medîne'ye gönderilmişlerdir. Medîne'de hayatlarına devam ettikleri bilinmektedir.⁹³ Fâtıma Mısır'da 110 (728), Sükeyne ise Medîne'de 117 (735) tarihinde vefat etmişlerdir.⁹⁴ Fâtıma'nın Medîne'de medfun olduğu da söylenir.⁹⁵ Fâtıma'nın Gazze'de, Sükeyne'nin de Kûfe'de, Mısır'da veya Şam'da medfun olduğu yönündeki rivayetler ise zayıftır.⁹⁶ Menkıbeye eserlerinde yer veren bazı müellifler tarihî bilgileri hatırlatarak bu merkadin Sükeyne ve Fâtıma'ya ait olmasının mümkün olmadığını belirtmişlerdir.⁹⁷ Çifte Sultanlar'ın, Vak'anüvîs Pertev'in şiiri, arşiv vesikaları ve *Sefîne-i Evliyâ*'da Ali Zeynelâbidîn'in kerîmeleri olarak anılmaları ise böyle bir şüphe üzerine daha mâkul bir ihtimalin tercih edildiğini düşündürmektedir.⁹⁸ Ahmed Rif'at ise sahâbe türbelerini sayarken Hz. Hüseyin'in iki kızından bahsetmez, fakat bu türbede Hz. Hüseyin'in kız kardeşi Şehribânû Hâtûn'un medfun olduğunu kaydeder ki, Hz. Hüseyin'in bu isimde bir kız kardeşi yoktur.⁹⁹

Hz. Hüseyin'in neseb kayıtları gözden geçirildiğinde üçüncü nesil olan, yani Ali Zeynelâbidîn'in oğlu Zeyd'in oğlu Hüseyin'in Fâtıma ve Sükeyne isminde iki kızı olduğu görülmektedir.¹⁰⁰ Bu kişilerin de İstanbul'a

⁹² Mecdî, s. 93.

⁹³ Gülgün Uyar, *İslam Tarihinde Ali-Fâtıma Evlâdı (260/873'e kadar)*, İstanbul 2004, s. 448, 454.

⁹⁴ Uyar, s. 103; Zeyneb bint Ali, *ed-Dürrü'l-mensûr*, I-II, Beyrut 1999, I, 429; II, 162.

⁹⁵ Ahmed Halil Cüm'a, *Nisâü min asri't-tâbiyyîn*, Beyrut 1992, I, 48; Muhammed et-Tevenci, *Mu'cemü a'lâmi'n-nisâ*, Beyrut 2001, s. 134.

⁹⁶ Uyar, s. 461, 466, 474-475, 477, 487.

⁹⁷ Vassâf, III, 352, 353, 354; Baltacı, s. 8-9; N. Yılmaz-C. Yılmaz, s. 300.

⁹⁸ BOA, EV 13467; BOA, EV 13465; Vassâf, III, 352.

⁹⁹ Ahmed Rif'at, I, 150.

¹⁰⁰ Mus'ab ez-Zübeyrî (236/850), *Kitâbü Nesebi Kureyş*, thk. E. Levi-Provençal, Kahire 1381, s. 66; Uyar, s. 592-593.

geldiklerine dair bir bilgi bulunmamakla birlikte isimlerdeki bu tür benzerlikler, Hz. Hüseyin'in soyundan benzer isimde başka torunlarının bu türbede medfun olabilecekleri ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Nitekim Çifte Sultanlar'ın Hz. Hüseyin'in kızları olmadıklarını beyan eden müellifler, en azından makam-türbe kabul edilmesi gereken bu türbede hazretlerin rûhâniyetlerine fâtiha hediye edilmesini münâsip addetmişlerdir.¹⁰¹

Türbe Kaynaklı İnanışlar ve Âdetler

Koca Mustafa Paşa Câmii ve Sümbül Efendi türbesi halkın rağbet ettiği İstanbul'un önde gelen ziyâretgâhlarından ve adak yerlerinden biridir. Özellikle Eyüp Sultan'dan sonra burayı ziyâret etmek yerleşmiş bir âdettir. Diğer taraftan Koca Mustafa Paşa Külliyesi'ne yapılan ziyâretler zamanla farklı kültürel ve folklorik özellikler de kazanmıştır. Bu câmiyi ve Sümbül Efendi türbesini ziyârete gelenler Çifte Sultanlar türbesini de mutlaka ziyâret ederler.¹⁰²

Şüphesiz Çifte Sultanlar türbesini halk arasında câzip hâle getiren husus bu türbede medfun bulunan hanım sultanlar hakkında anlatıla gelen hikâyedir. Temelde yukarıda konu edilen menkıbede nakledilenler bilinmekle birlikte, menkıbede geçmeyen, ancak bu hikâyeye eklenmiş başka ayrıntılar da olmuştur. Bu bilgiler genellikle halk inanışlarını da aksettiren türbe kitaplarında ve gazete tefrikalarında tekrarlanmıştır.

Tercüme nüshalarda anlatılanlardan farklı olup menkıbeye ilâve edilmiş bir nokta imparatorun kızı ile alâkalıdır. Rivayeti bu şekilde nakleden en erken tarihli matbu eserin Bayrı'ya ait olduğu söylenebilir. Diğerlerinin bu eserden faydalandığı anlaşılmaktadır. Anlatıya göre imparatorun kızı, Hıristiyan olmaları istenen ve bu sebeple manastıra hapsedilen hanım sultanların

¹⁰¹ Ünal, s. 805, Revnakoğlu Arşivi, 36/20; Ünver, *İstanbul Risâleleri*, III, s. 267, 269; Tanman, III, 799; Velikâhyaoğlu, s. 167; Giray, s. 85; Hocaoğlu, s. 148.

¹⁰² Ünver, *İstanbul Risâleleri*, III, s. 268; Sadi Yaver Ataman, *Türk İstanbul*, haz. Süleyman Şenel, İstanbul 1997, s. 121, 237.

varlıklarından bir şekilde haberdar olduktan sonra gizli gizli onları ziyârete gider. Kendisiyle akrân olan iki kız kardeşin aralarında geçen konuşmalara şahit olur. Kızlar “Allahım sen bizim ruhumuzu kabzeyle bizi gâvur elinde ölmekten koru” diyerek imparatorun elinde öldürülmektense canlarını alması için namaz sonlarında Allah’a duâ etmektedirler. Kırk günün sonunda onları almaya gelen imparatorun adamları, hanım sultanları ölmüş olarak bulurlar. Bu esnada “Allahım, sevdiğim kızlar ölüyorlar. Bana onların acısını çektirme, onlarla beraber benim de canımı al” şeklinde dua eden imparatorun kızı da aniden hastalanarak can verir. İmparator kızının bir yere ve esir kızların da bir arada başka bir yere gömülmelerini emreder. İnanişâ göre avludaki diğer üstü açık türbe imparatorun kızına aittir.¹⁰³

Bayrı’da yer alan menkıbede imparatorun kızının adı zikredilmez. Bu menkıbeyi nakleden müelliflerin çoğu imparatorun kızını ismiyle anmazken Gürel, prensesin ismini Katerina olarak açıklamaktadır.¹⁰⁴ Bu menkıbede gelişen olaylara göre Katerina, hanım sultanların iman kuvvetine hayran olur ve babasının yaptıklarından utanır. İmparatordan onları affetmesi için ricada bulunsa da, babasının kararının kat’î olduğunu görür. Manastırdaki bir papazla görüşür; o da yapılacak bir şey olmadığını söyler. Katerina papaz vasıtasıyla kırkıncı gece kızlarla buluşur.¹⁰⁵ Farklı bir rivayete göre imparator kızgınlığından ötürü hiç olmazsa öldükten sonra ayrı yerlerde olsunlar diyerek kızını uzak bir yere gömdürmüştür.¹⁰⁶

Bu konuda hikâyeye edilen diğer bir menkıbeye göre Katerina birgün kızlara peygamber torunu olup olmadıklarını nasıl anlayabileceğini sorar. Bunun üzerine kızlar bir mermer ayak basarlar ve ayak izleri o mermer üzerine çıkar. Hanım sultanlardan birinin ayak izi olduğuna inanılan bu taş levhayı kabrin kuzey cephesinde, hanım sultanların türbesinin baş tarafında

¹⁰³ Bayrı, *İstanbul*, s. 142; *İstanbul Kültür ve Sanat Ansiklopedisi*, III, 1490-1491; Giray, s. 85-87; Hasırcızâde, s. 76-77; Özdamar, s. 50; Gürel, s. 61; Okan, s. 132-133.

¹⁰⁴ Gürel, s. 60-61.

¹⁰⁵ Revnakoğlu Arşivi, 36/43.

¹⁰⁶ Okan, s. 129-133.

görmek mümkündür. Bu hadise üzerine Katerina Müslüman olmuş; ona Sıdika ismini vermişlerdir.¹⁰⁷ Bugün câminin girişinde yer alan kenarı çevrili açık mezara, imparatorun kızı Sarı Sıdika'ya ait olduğuna dair bir levha konulmuştur. Ancak ashabdan iki zâta ait olduğu da ileri sürülen bu mezarın, 1980 öncesi fotoğraf ve kaynaklarda Dâye Hâtun'a ait gösterildiği belirtilmektedir.¹⁰⁸

Bazı menkıbelerde ise Katerina'dan bahsedilmez, onun yerini manastırın papazı alır. Papaz imparatorun emrinin hilâfına hanım sultanlara gizli gizli yiyecek vermiştir. Bir rivayete göre de câminin girişindeki açık mezar bu papaza aittir.¹⁰⁹

Koca Mustafa Paşa Câmii, Sümbül Efendi ve Çifte Sultanlar türbeleri bir takım merâsim ve âdetler bakımından da dikkat çekici bir tarihe sahiptir. Bilhassa asırlardır süren bir an'ane olarak Sümbül Efendi ve Çifte Sultanlar türbelerine yapılan ziyâretlerin en önemlisi 10 Muharrem'de gerçekleşir.¹¹⁰ Bu tarihte Kerbelâ hâdisesinin acı hatırasını anmak üzere, uygulanış biçimi zaman içinde farklılık göstermiş olan bir merâsim düzenlenir. Sümbül Efendi zamanından beri kesintisiz olarak devam ettiği bilinen bu merâsimi tekke mensupları icrâ eder ve kalabalık bir katılım olurdu. Sümbül Efendi Muharrem'in onuncu gecesi yüz rekat namaz kılar, tevhd-i şerif okur,¹¹¹ o günün

¹⁰⁷ Gürel, s. 61.

¹⁰⁸ Vassâf, III, 359; Ahmed Rif'at, *Lugât-ı Târîhiyye ve Coğrâfiyye*, I-VI, İstanbul 1299, I, 150; Gürel, s. 48; N. Yılmaz-C. Yılmaz, s. 295.

¹⁰⁹ Hocaoğlu, s. 147-148.

¹¹⁰ Ünver, *İstanbul Risâleleri*, III, s. 268; Ataman, s. 121, 237.

¹¹¹ 10 Muharrem günü Sümbül Efendi Dergâhı'nda icrâ edilen merâsim ayrıntılı bir şekilde şöyle anlatılmaktadır: O gece nafilâ namaz kılınır. Sabah ise İstanbul'daki bütün tekke-lerinin şeyhleri ve ileri gelen mensupları Sümbül Efendi'nin halifesi Merkez Efendi'ye ait külliye'nin hamamında toplanırlar, abdest alırlar ve sabah namazlarını edâ ettikten sonra Kerbelâ şehitlerine mersiyeler okuyarak tekbir ve tehlil getirerek, kabile halinde Sümbül Efendi tekkesine gelirler. Hüseyin Vassâf, Sümbül Efendi'nin sünneti olarak şeyh efendinin Sümbül Efendi tekkesinin hamamında, müridanı ile abdest aldıklarını anlatır. Bu esnada Sümbül Efendi'nin zamanından beri her sene devr olunan sudan kurnaya dökülür, şeyh huzurundan sıra ile geçen müridanın başlarından birer tas su döker. Öğle namazının edâsından sonra misafir şeyh ve dervişlerle birlikte on iki rekat husamâ namazı (Bir nafilâ

sabahı da Haseneyn-i ahseneyn'in rûhu için su sebil edermiş.¹¹² İstanbul'un farklı tekkelerinde 10 Muharrem dolayısıyla özel meclisler toplansa da anmanın en geniş katılımı Sünbül Efendi Tekkesi'nde yapıldığı ve câminin adeta bayram yerine döndüğü nakledilmektedir.¹¹³ O gün için özellikle su dağıtımı sırasında câmide oluşan izdihamı denetlemek için alınan inzibâtî tedbirleri gösteren arşiv belgesi, 10 Muharrem'e verilen önemi göstermektedir.¹¹⁴ Hz. Hüseyin'in kızlarının türbesi sebebiyle yüzyıllardır bu câmi ve bu

namaz türü. Vassâf, bu namazın dört rek'at kılındığını söyler. *Sefîne-i evliyâ*'da husemâ kelimesi, zühül eseri hasmâ olarak yazılmıştır) kılınır ve sonra mevlid, mersiye ve ehl-i beyt sevgisini dile getiren kasideler okunur. Vassâf, özellikle Yazıcızâdenin inşâd ettiği mersiye'nin okunduğunu, hatm-i şerif indirildiğini ve dua edildiğini bildirir. Akşam yemeğinde tekke mutfağında pişen aşûre yenir. Yatsı namazından sonra da en kiedemli şeyhin idaresinde yetmiş bin kelime-i tevhid çekilir ve devran yapılarak ayın son bulurdu. Öğleden sonra câmide zikir yapılırdı. Bir Mevlevî dervişi bir köşeden nât-ı şerif okur, dervişler halka olurlardı. Bu zaman şeyh efendi bir fatiha çektikten sonra dervişler ayakta zikir ederler devran yaparlardı. bkz. Aşçı İbrahim Dede, *Aşçı Dede'nin Hatıraları*, haz. Mustafa Koç-Eyyüp Tanrıverdi, I-IV, İstanbul 2006, III, 1527; Vassâf, III, 373; Sâfi, XVIII, vr. 3164-65; Cemalettin Server, "Yakın Çağlarda Muharrem", Revnakoğlu Arşivi, 118/126; Tuğrul İnançer, "Zikir Usûlü ve Musiki", *DİAB*, VII, 112; Tanman, "Sünbül Efendi Tekkesi", *DİAB*, VII, 106; Enver Behnan Şapolyo, *Mezhepler ve Tarikatlar Tarihi*, İstanbul 1964, s. 180-181.

¹¹² Sünbül Efendi türbesinin yanındaki kuyudan gün doğmadan su verilir. Şifâ kuyusu denilen bu kuyudan 10 Muharrem'de su çıktığı, hatta kuyunun taşıdığı rivayet edilmektedir. Diğer bir inanışa göre zemzem kuyusu Muharrem'in onunda yerin altından taşar, bazı mübarek menbâlardan akarmış. Buradaki musluğun da o gün zemzem kuyusu ile irtibatlı olduğuna inanılmıştır. Cemalettin Server, su dağıtılan günün hanımlar arasında 'su çıktığı gün' diye bilindiğini söyler. Muharrem'in birinden onuncu gecesine kadar her akşam Hz. Sünbül'ün türbesi içinde toplanılır. Sandukanın etrafında zikir devam ederken meydan nakibinin elinde tuttuğu içi su dolu bir testiye evvelâ şeyh efendi, sonra dervişler tarafından sırasıyla nefes edilir, böylece okunmuş olan testi sebilhanedeki kazana boşaltıldığını anlatır. Gelenlerin bu suyu pul şişelere doldurdıkları da söylenir. Bu şişeler balonlu, uzun saplı renkli kimyahane şişeleri şeklinde tarif edilmiştir. Halk bunları çocukların ellerinde alaylar teşkil ederek evlerine taşırlar. Bu sudan hastalara içirilir. Zikirden sonra halka bardaklar içinde süt ve şerbet dağıtılır. Yine bugün fukarâ da doyurulur. bkz. Aşçı İbrahim Dede, III, 1527; Server, Revnakoğlu Arşivi, 118/126; Tanyeli, "Zincirli Servi", s. 10, Revnakoğlu Arşivi, 36/46; Bayrı, *İstanbul*, s. 99-101, 147-148; Yalçın, s. 149.

¹¹³ Şapolyo, s. 180-181.

¹¹⁴ BOA, İ.P.Md. 1350/7069 (7 Şubat 1322).

semt makâm-ı Kerbelâ'nın remzi olarak görülmüştür.¹¹⁵ 10 Muharrem günü Koca Mustafa Paşa Câmii'ndeki mevlid ve mersiye merâsîmi bugün de devam ettirilmektedir.¹¹⁶

10 Muharrem dışında senenin geri kalan kısmında Sünbül Efendi türbesinin Kamerî ayların ilk Cuma günü ziyâret edilmesi âdeti. O gün salâ verilirken Çifte Sultanlar türbesi ve Zincirli Servi'nin bulunduğu çatı etrafında yarım nüzullü hastalar, vakti gelip de yürüyemeyen çocuklar, kısmetli arayan kızlar döndürülürdü.¹¹⁷ Diğer taraftan özellikle evlenmek isteyen kızlar hanım sultanların kabirleri üzerinde açan güllerden koparıp yakalarında taşırlardı. Çocuğu olmayanlar da gül goncalarının yapraklarını yutar ve çocuklarının olması için dua ederlermiş.¹¹⁸ Yine kısmetinin açılması için gelen kızlardan birinin Cuma günleri salâ verilirken kafesin dört köşesinde bulunan musluklardan birini açtığı, diğerinin o musluğu kapadığı, arkadan gelenin tekrar açtığı, bu adetin salâ bitene kadar devam ettiği nakledilir.¹¹⁹

Ayrıca Arabî ayların ikinci, üçüncü ve son Cuma günleri az sayıda da olsa bu niyetlerle câmiye gelenlerin olduğu veya Cumartesi günleri birçok dilek sahiplerinin câmi avlusunda toplandıkları görülmüştür. Vaktiyle bu merasime Rumların da iştirak ettikleri anlatılmaktadır. Rumların İstanbul'da başka hiçbir camiye göstermedikleri alâkayı bu camiye gösterdikleri, burayı

¹¹⁵ Tanman, "Sünbül Efendi Tekkesi", *DİAB*, VII, 106; Sadettin Ökten, *Yahya Kemal'in Rüzgarıyla Düşünceler ve Duyuşlar*, İstanbul 2008, s. 64.

¹¹⁶ Vassâf, III, 373; Sâfi, XVIII, vr. 3164-5; İnançer, "Zikir Usûlü ve Musikî", *DİAB*, VII, 112; Tanman, "Sünbül Efendi Tekkesi", *DİAB*, VII, 106. Bu merâsimin önceki asırlardaki ve bugünkü icra şeklinin tafsilatı için bkz. Server, Revnakoğlu Arşivi, 118/126.

¹¹⁷ Tanyeli, "Zincirli Servi", s. 11, Revnakoğlu Arşivi, 36/46. Bu günlerdeki adetler ve yerine getirilen merâsimler için bkz. Sâfi, XVIII, vr. 3164-66. İlk Cuma günü salâ okuyacak müezzine verilen eşyaların minareye çıkarılması ve Safiye Hâtun türbesi ile ilgili adetler için bkz. Nezihe Araz, *Anadolu Evliyalari*, İstanbul 1958, s. 275; Hasluck, I, 267; Tanman, III, 797.

¹¹⁸ Tanyeli, "Zincirli Servi", s. 10, Revnakoğlu Arşivi, 36/46; 118/114.

¹¹⁹ Vassâf, III, 353.

mukaddes addettikleri söylenmektedir. Ancak Meşrutiyetten sonra bu merasimlere iştirak etmez olmuşlardır.¹²⁰

Aynı zamanda anneler sıhhatli, uslu ve kerametli olmaları için çocuklarını Sünbül Sinan türbesi önünde toplarlardı. Çocuklar bir halka teşkil ederler ve dervişler ilahiler okuyarak onları Çifte Sultanlar türbesinin etrafında döndürürlerdi.¹²¹ Halkın inanisına göre Çifte Sultanlar, esir olup burada hapisken öldükleri için, kimin başı deritte, sıkıntıda bilhassa günahsız olduğu halde hapishanede ise Çifte Sultanlar'a müracaat eder, adakta, niyazda bulunur ve onların sayesinde canını dertten kurtarırmış.¹²²

Koca Mustafa Paşa Külliyesi'nin avlusunda bulunan ve çeşitli halk inançlarını şekillendirmiş mahallerden birisi de Zincirli Servi olarak bilinen kuru servi ağacı ve ağacın etrafındaki ahşap mahfazadır.¹²³ İmam Süyüti'nin tercümelerine göre ya imparator hanım sultanları manastırın avlusunda mevcut servi ağacının yakınına defnettirmiş, ya da Hz. Câbir defnedilen hanım sultanların baş ucuna bu servi ağacını dikmiştir.¹²⁴ Sefine, bu ağacın bir alâmet-i mahsûsa olarak o zaman dikilmiş olabileceğini söyler fakat bin üçyüz sene kadar bir ağacın kalabilmesine pek ihtimal vermez.¹²⁵ İstanbul'daki ziyâretgâhları gösteren eserlerde ise Dâye Hâtun'un makam-türbesi olarak burası gösterilir.¹²⁶ Bir inanca göre de bir Hıristiyan ermişî burada gömüldür.¹²⁷

¹²⁰ Tanyeli, "Zincirli Servi", s. 11, Revnakoğlu Arşivi, 36/46.

¹²¹ Şapolyo, s. 180-181.

¹²² Bayrı, s. 142. Okan, s. 129. Hasırcızade, s. 76-77; Araz, s. 276.

¹²³ İsmâil Beyzâde, I, 120. Zincir ve servi ağacı hakkındaki efsaneler için bkz. Konyalı, "Kıyameti Koparacak Zencir", Revnakoğlu Arşivi, 36/50; 36/45-46; Mehmed Saîd, "Kıyamet Ne Vakit Kopacak", s. 42-44, Tanyeli, "Zincirli Servi", s. 9-11.

¹²⁴ N. Yılmaz-C. Yılmaz, s. 201, 295.

¹²⁵ Vassâf, III, 355.

¹²⁶ Cemalettin Server'in notu, Revnakoğlu Arşivi, 36/28; Tanman, "Sünbül Efendi Tekkesi", *DİAB*, VII, 106; N. Yılmaz-C. Yılmaz, s. 295; Konyalı, "Kıyameti Koparacak Zencir", Revnakoğlu Arşivi, 36/50. Dâye Hâtun türbesinin mimarî özellikleri için bkz. N. İşli, s. 82.

¹²⁷ And, s. 61.

Bu servi ağacı dallarına sarılmış olan bir zincir sebebiyle bu adla anılmıştır. Evliyâ Çelebi'nin dahi Zincirli Servi şeklinde andığı bu ağacın dikildiği tarih ve üzerindeki zincirle ilgili efsanevi bazı hikâyeler anlatılır. Müslümanlar açısından bu ağacın bulunduğu mahalli ehemmiyetli kılan ise Sünbül Efendi'nin burada Hz. Peygamber'in rûhâniyeti ve Hızır'la mülâki olduğunun kabul edilmesidir.¹²⁸ Zincir şu anda Belediye Müzesi'nde muhafaza edilmektedir.¹²⁹

Koca Mustafa Paşa Câmii'nin üzerinde yükseldiği mahal İstanbul kuşatmaları neticesinde çok sayıda sahâbînin ve müslümanın şehîd düştüğü ve medfun olduğu mâneviyâtı yüksek bir yer olarak kabul edilir. Dolayısıyla Çifte Sultanlar türbesinin de etrafında sahâbî mezarlarının olduğu söylenir.¹³⁰ Evliyâ Çelebi'ye göre sahâbîler câminin çevresinde medfun oldukları için bu câmide olan rûhâniyet başka hiçbir câmide yoktur.¹³¹

Hz. Hüseyin'in de Muâviye b. Ebû Süfyân zamanında Yezîd'in komutasında gönderilen orduya¹³² katılarak İstanbul'a geldiğine dair bir bilgi mevcuttur.¹³³ Bu sebeple Hz. Hüseyin'in burada bir makâmı olduğu kabul edilir. Ahmed Rif'at, İstanbul'daki ziyâretgâhlar arasında Koca Mustafa Paşa Câmii'nde Makâm-ı İmam-ı Hüseyin şeklinde bir yerden bahsetmektedir.¹³⁴ 10 Muharrem'de câmide yapılan anma merâsimleri bu hususla da irtibat-

¹²⁸ Vassâf, III, 355; Tanyeli, "Zincirli Servi", s. 10, Revnakoğlu Arşivi, 36/46; N. Yılmaz-C. Yılmaz, s. 303.

¹²⁹ bkz. Revnakoğlu Arşivi, 36/45.

¹³⁰ N. Yılmaz-C. Yılmaz, s. 303.

¹³¹ Evliyâ, I, 32, 126, 150, 151; Bayrı, *İstanbul*, s. 99-101.

¹³² Araplar İstanbul'a beş sefer düzenlemişler, bunlardan ikisinde şehir ciddi bir şekilde muhasara edilmiştir. İlk sefer Muâviye'nin hilâfetinde 49, 50 veya 51 senesinde gerçekleşmiştir. O sırada IV. Konstantinos Pogonat imparator idi. Arkadan Yezîd ile yardım gönderilmiş, ancak kuşatma başarısız olunca geri dönülmüştür. bkz. Marius Canard, "Tarih ve Efsâneye Göre Arapların İstanbul Seferleri", (trc. İ. Hâmi Dânişmend), *İstanbul Enstitüsü Dergisi*, II (1956), ss. 213-259, s. 213; Mehmet Efendioğlu, "Sahâbe Dönemi İstanbul Seferleri", *VII. Eyüpsultan Sempozyumu*, s. 132-137, s. 136-137.

¹³³ M. Asım Köksal, *Hazreti Hüseyin ve Kerbelâ Fâciası*, Akçağ, Ankara 1979, s. 20; N. Yılmaz-C. Yılmaz, s. 57-58.

¹³⁴ Ahmed Rif'at, I, 150.

landırılır.¹³⁵ Muâviye b. Ebû Süfyân'ın İstanbul seferi ile ilgili bilgi kaynaklarda aynı ifade ile nakledilmiştir. Bu ordunun komutanı Yezîd b. Muâviye'dir. Taberî'de (310/923) yer alan bilgide bu orduya İbn Abbâs, İbn Ömer, İbnü'z-Zübeyr ve Ebû Eyyûb el-Ensârî'nin de iştirak ettikleri haber verilir. Aynı bilgi İbnü'l-Cevzî (597/1201) ve İbnü'l-Esîr (630/1233) tarafından ve sadece Ebû Eyyûb el-Ensârî'nin adı zikredilerek ez-Zehbî (748/1348) tarafından da tekrarlanır. Bu rivayette İstanbul seferine çıkan sahâbî arasında Hz. Hüseyin'in adı zikredilmez.¹³⁶ Hz. Hüseyin'in hal tercümesini veren bazı kaynaklarda ise Hz. Hüseyin'in, Yezîd'in komutan olduğu orduda Kostantiniyye'ye sefere çıktığı bilgisi yer almaktadır.¹³⁷ O günkü şartlar düşünüldüğünde Hz. Hüseyin'in İslam ordusuna katılmasına mâni bir durum yoktur. Ancak katılmış olsaydı böyle bir bilginin kesinlik kazanmış olması gerekirdi. Dolayısıyla Hz. Hüseyin'in İstanbul kuşatmasına iştirak ettiğine dair haberi ihtiyatla karşılamak daha mâkul görünmektedir.

Câmi ve tekkenin Ehl-i beytle irtibatlandırıldığı bir diğer nokta Sünbül Efendi'nin seyyid oluşu konusudur. Dergâhın sekizinci şeyhi Seyyid Mehmed el-Eyyûbî (v. 1628) den itibaren 1924'e kadar ki şeyhlerin hepsi seyyid lâkabını taşır.¹³⁸ Ancak Sünbül Sinân'ın seyyid olduğuna dair bir bilgi ve işaret mevcut değildir. Belki de bu düşüncenin tesiriyle Niyâzî Mısırfî'nin şeyhi Sinân-ı Ümmî'nin, Sünbül Sinan için yazdığı şiirin ilgili kısmı farklı olarak iki şekilde aktarılmıştır. Buna göre bazı eserlerde,

¹³⁵ N. Yılmaz-C. Yılmaz, s. 57-58.

¹³⁶ Taberî, *Târîh*, thk. Muhammed Ebû'l-Fazl İbrahim, I-XI, Beyrut ts., V, 232; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, thk. Süheyl Zekkâr, I-X, Beyrut 1995, IV, 47; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, thk. Halil Me'mun Şiha, I-IX, Beyrut 2002, III, 401; Zehebî, *Târîh*, thk. Ömer Abdüsselâm Tedmürî, I-, Beyrut 1989, IV, 21.

¹³⁷ İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimaşk*, Beyrut 1995, XIV, 111; İbnü'l-Adîm, *Buğyetü't-taleb*, thk. Süheyl Zekkâr, Beyrut, VI, 2562; Safedî, *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, thk. Ramazan Abdü't-tevvâb, Wiesbaden 1979, XII, 423; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, thk. Abdullâh et-Türkî, Cidde 1998, XI, 477.

¹³⁸ Tanman, "Sünbül Efendi Tekkesi", *DİAB*, VII, 106.

*Ceddi, evlâd-ı Resûle muttasıl
Ruhu, onlardan değildir munfasıl*¹³⁹

şeklinde nakledilen şiir Sefine de,

*Kabri evlâd-ı Resûle muttasıl
Rûhu onlardan değil munfasıl*¹⁴⁰,

şeklinde verilmektedir.

Önceki beyitte geçen ced kelimesi Sünbül Efendi'nin Hz. Hüseyin'in soyundan olduğunu açıklamaktadır. Ancak Vassâf'ın aktardığı aynı beyitte ced kelimesinin yerinde kabir kelimesine yer verilmiştir ki mânâ olarak doğru olan budur. Zira Sünbül Sinan'ın neseben seyyid olduğu bilinmemektedir. Dolayısıyla Sünbül Efendi'nin hanım sultanlara gösterdiği ilgiyi seyyid olmasıyla değil Ehl-i beyt muhibbi oluşuyla bağlantılı görmek daha isabetlidir. Molla Murad, bu hususu şiirinde şu şekilde dile getirmiştir:

*Bende-i Âl-i abâ olduğuna oldu delil
Bâşı ucunda yaturlar hânedân-ı duhterân
Bir delilim de budur aşr-i Muharrem'de anın
Câmi'inde cem olub mâtem ederler âşikân.*¹⁴¹

Çifte Sultanlar türbesi hakkında ileri sürülen farklı bir yorum ise bu mezarın, İstanbul'un fethinden önce burada defnedilmiş olan bir Hıristiyan ermişe ait oluşu yönündedir. Bu görüşün sahibi Hasluck, II. Mahmud dönemindeki keşifle bu kabrin Hz. Hüseyin'in kızları Fâtıma ve Zeyneb'in uydurma mezarları hâline getirildiğini söylemektedir. Ona göre hem kilise câmiye dönüştürülerek hürmete lâyık bir müslüman an'aneye kavuşmuş, hem

¹³⁹ Kâzım Büyükkasoy, *Hak Yolunun Önderleri*, s. 349; Cahit Baltacı, *Üç Allah Dostu*, İstanbul 1982, s. 22.

¹⁴⁰ Vassâf, III, 383.

¹⁴¹ Fevziye Abdullâh Tansel, "Gül-baba Adı Verilen İki Ayrı Şahsiyet Molla Murad Divân'ı ve Sünbül Sinan", *A.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XIV (1968), ss. 68-78, s. 77.

de buraya yerleşen müslüman dervişler, daha önce kilisede câri olan şifâ mucizelerini kendi elleriyle devam ettirmişlerdir.¹⁴²

Sonuç

Koca Mustafa Paşa Külliyesi dinî, tasavvufî, tarihî ve kültürel açıdan birçok önemli hususiyeti bünyesinde taşıyan seçkin bir mimarî manzûmedir. Kilise iken câmiye çevrilmiş olması onun bir taraftan ibadethane olarak zaten sahip olduğu câzibeyi devam ettirmesini sağlamış, diğer taraftan fethi temsil eden alemlerden biri olmasına yol açmıştır. Burada şehrin dokusuyla uyumlu, câmi merkezli yeni bir mahalle kurulmuştur. Câmi, etrafına eklenen yapılar ve çevredeki yerleşim başlangıçtan itibaren Anadolu'nun esinleriyle şekillenmiştir. Külliye bu mânevî havası ile halkın yanısıra sultanların, sûfilerin, san'atkârların, şâirlerin ve edîblerin ilgi odağı hâline gelmiştir.

Koca Mustafa Paşa Külliyesi'nin ayrılmaz parçası olan Çifte Sultanlar türbesi açısından meseleye bakıldığında üzerinde durulması gereken nokta burada medfun olanların Hz. Hüseyin'in iki kızı olmasının imkânı meselesidir. Bilindiği üzere kaynaklarda Hz. Hüseyin'in iki kızının İstanbul'a geldiklerine dair bir bilgi mevcut değildir. Bu iki hanım şahsiyetin İstanbul'a gelişlerini hikâye eden menkıbenin kaynağının İmam Süyûtî'nin risâlesi olduğu anlaşılmaktadır. Ancak bu risâlenin aslının bulunmayışı, menkıbenin çıkış noktası ve ortaya konuş biçimi konusunda bilgi sahibi olmaya imkân vermiyor. Dolayısıyla türbe hakkında bilinenler bu menkıbe odaklı nakillerden ibaret görünmektedir. Zaman içerisinde bu menkıbe halkın muhayyilesinden tezahür eden farklı hikâye parçacıklarının da eklenmesiyle daha da zenginleşmiştir.

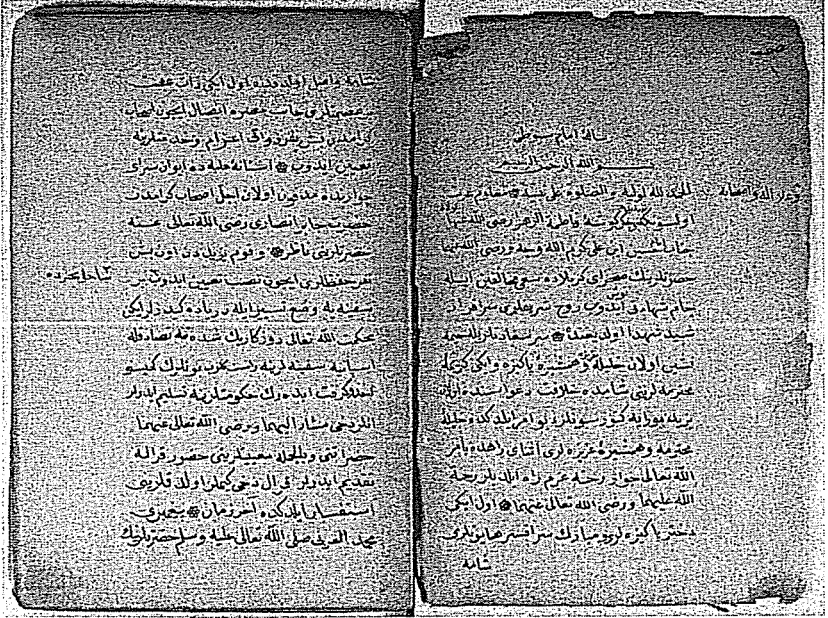
Bugün Çifte Sultanlar türbesini değerlendirirken bu türbenin söz konusu şahsiyetlere aidiyetine dair fikir beyan etmekten ziyade türbenin taşıdığı iki anlam ve temsil ettiği iki düşünce üzerinde durmak gerekir.

¹⁴² Hasluck, I, 17-18; II, 729.

Öncelikle bu türbe Hz. Hüseyin'in iki kızına ait bir makam olma keyfiyetini taşımaktadır. Çifte Sultanlar türbesinin bütün müslümanlar tarafından muteber kabul edilen şahsiyetlere âdiyeti, evliyâullâhın keşfi ile yerinin belirlenişi, asırlardır hâcet duâlarıyla iltica edilen bir penâh oluşu, bu makâmın kadîm ve makbûl bir ziyâretgâh olduğunu göstermektedir. Bu şekliyle müslüman coğrafyadaki diğer makam-türbelerle özdeşleşmektedir. Böylece bu makam sâhipleri fâtihalarla yâd edilmekte ve hâtıraları canlı tutulmaktadır.

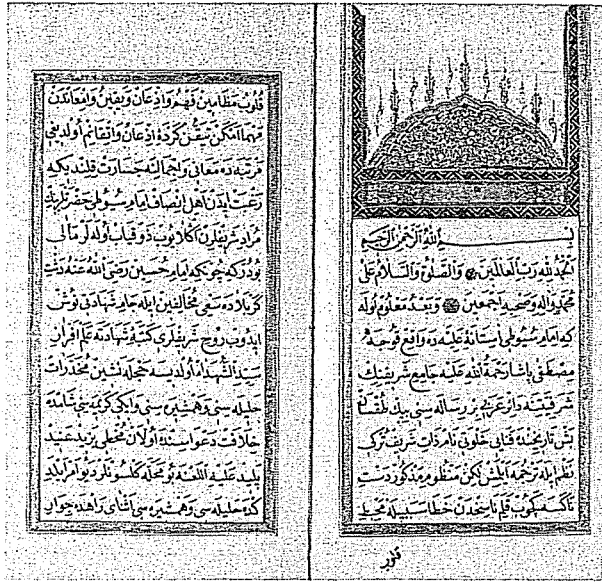
Diğer taraftan bu türbe Hz. Hüseyin'in iki kerîmesinin şahsı etrafında şekillenen bir tarih ve kültür hamûlesini bugüne taşıyarak Hz. Peygamber'in Ehl-i beytini temsil etmesi bakımından önemlidir. Bu türbeye yönelen mü'minler aynı zamanda peygamberlerinin ailesine duydukları muhabbeti de dile getirmişlerdir. Menkıbeye göre hanım sultanların İstanbul'a gelişleri Kerbelâ hâdisesi sonucu olduğu için ayrıca bu türbe Hz. Hüseyin'in şehâdetinden duyulan acı ve hüznün de remzi kabul edilmiştir. Kerbelâ'da Hz. Hüseyin'e ve ailesine revâ görülen zulüm ve hayasızlığı hiçbir zaman unutmayan müslümanlar, bu türbe sebebiyle 10 Muharrem'de burada biraraya gelerek okudukları mevlid ve mersiyelerle beş asırlık bir an'aneyi sürdürmektedirler. İmam Süyûtî'nin risâlesinin tercümesi olan Türkçe risâlelerin ana fikri de bu duygu ve düşünceleri destekler mahiyettedir.

Sonuç olarak ifade etmek gerekirse Tahsin Ünal ve Süheyl Ünver'in ifade ettikleri gibi bu türbenin Hz. Peygamber'in torunlarından iki seyyidenin istirahatgâhı oluşuna gösterilen tevâtür mertebesindeki kabul ve ihtiram bu türbenin hakikatini aksettiren bir delildir. Her şeyden önemlisi bu türbe, Hz. Peygamber'e ve ailesine duyulan en üst derecedeki sevgi ve saygının makarnı olarak Koca Mustafa Paşa semtine ve İstanbul'a vurulmuş bir mühürdür.

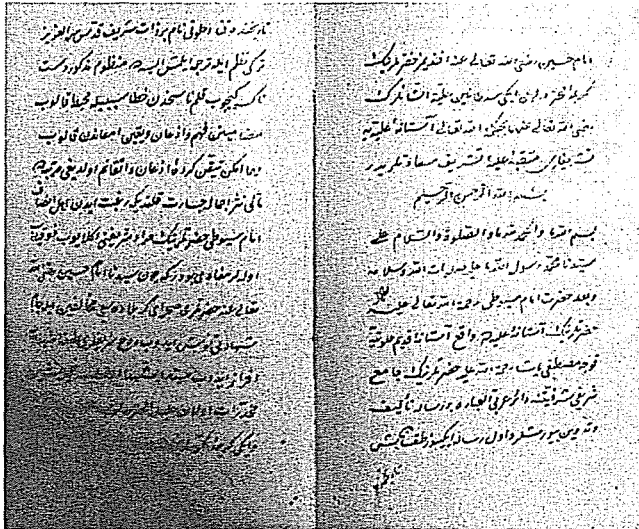

Hacı Selim Ağa Kütüphanesi Hüdâî Efendi 1228

Topkapı Sarayı Müzesi Ktp. III. Ahmed Nr. 3608

Atatürk Kitaplığı Osman Ergin Yazmaları 1190/4

